

SOK

meddelingen

24

december 1995

Een uitgave van de
Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

SOK

---

mededelingen

De kuilen van VAL-(Meer)

Een inventarisatie door:

Johan Janssen
Rechtstraat 37
3770 Val-Meer Riemst

De beweegredenen van bewoners om hun put of graet te vullen, blijven voor ons, berglopers, raadselachtig.

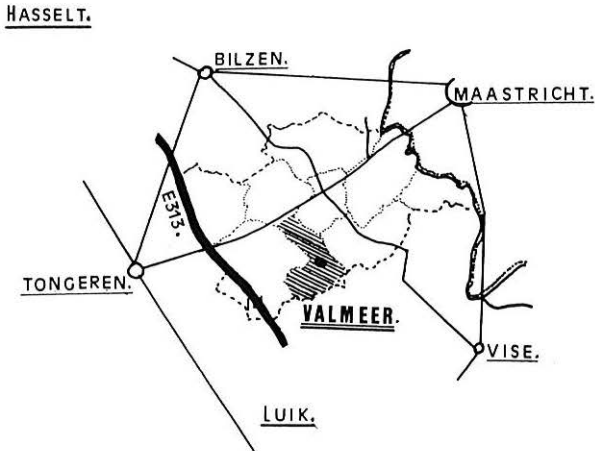
Voor de bewoners is even mysterieus de drang van de berglopers, die persé de kuil in willen.

WOORD VOORAF.

"Fal" en "Mheer" waren tot aan de Franse tijd twee afzonderlijke kerkdorpen, die vanaf dan samen één parochie vormden.

In Meer zijn geen kuilen, maar Val maakt dat ruimschoots goed met meer dan 20 kuilen en een 40-tal plaatsen waar toegang tot deze kuilen mogelijk was of nog steeds is.

In SOK-Mededelingen 16 (T. Breuls en B. Huls, 1991) werden de kuilen van Zichen en Zussen uitvoerig belicht. Met de publikatie over de Vallerse ondergrond trachten we deze lijn door te zetten.

afb. 1: Situering Val-Meer

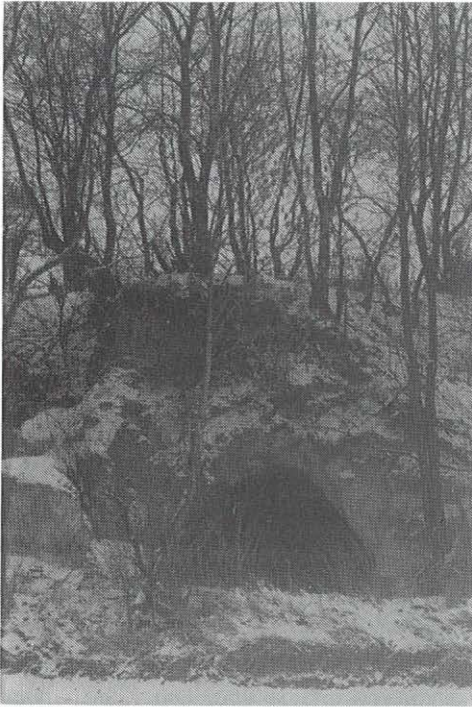
Als lid van de heemkundige kring FALLA-MEIRS en de Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven SOK probeer ik ook een steentje bij te dragen tot het ontrafelen van de plaatselijke geschiedenis. Onder de noemer heemkunde kan men een brede waaier van onderwerpen samen brengen, voeg daarbij alles wat ondergronds is je niet los kan laten en dan is de link al gauw gelegd naar de interesse aangaande de ondergrondse kuilen (en groeve) van mijn dorp.

Ik ben me er terdege van bewust dat er ondanks alle inspanningen en onderzoeken nieuwe feiten of aanvullingen aan het licht kunnen komen, maar zoals de meester het zo mooi kon zeggen: "wie niet tegen de hitte kan moet uit de keuken blijven", zo ben ik me bewust van de nimmer te bereiken volledigheid.

INLEIDING

De groeve "de Coolen" ligt op ruim één kilometer verwijderd van de dorpskern, net binnen de grenzen van Val-Meer. De meeste inwoners van Millen hebben nogal de neiging daarover in discussie te treden. Blijkbaar worden de kadastrale plannen in Millen anders gelezen.

Enfin, wat ik hiermee wil betogen is dat geen enkele kuil, gelegen onder de dorpskern van Val, in verbinding staat met het stelsel "de Coolen",

afb. 2: Ingang van stelsel "de Coolen"

hetgeen wel eens door de oudere bevolking van het dorp verteld wordt. Ook zouden verschillende kuilen in verbinding staan met de stelsels onder Zichen-Zussen-Bolder, dat op ruim 2 kilometer van Val verwijderd ligt. Dit soort verhalen mogen we gerust verwijzen naar het rijk der fabelen. Het is pas sinds de laatste jaren dat effectief onderzoek mogelijk is. Het waterpeil was midden de jaren '80 zo hoog gestegen dat afdalen in de kuilen uitgesloten was. Begin jaren '90 keerde het tij, de waterspiegel daalde zienderogen. Al het nodige materiaal -en het is vrij veel wat mee naar beneden moet- werd in gereedheid gebracht. Pas dan kon het onderzoek en het avontuur (want dat was het toch ook een beetje) beginnen.

Een niet te onderschatten neven-activiteit was het vooronderzoek. We hadden het voordeel dat we vertrouwd zijn met onze dorpsgenoten en dat 70% van de kuilen ons vooraf bekend was. De resterende 30% was een kwestie van hardnekkige navraag en een tikkeltje geluk.

Op enkele uitzonderingen na waren de

mensen bereid ons toestemming te verlenen om de graet of put af te dalen. In 2 kuilen zijn we zelfs 10 maal afgedaald. Niet dat we zoveel keren naar beneden moesten om te inventariseren, maar sinds 1986 gingen we iedere 6 maanden ondergronds een kijkje nemen om de stand van het waterpeil te controleren. Waar de graet opgevuld was, maar de put nog een open verbinding met de kuil kende, maakten we gretig gebruik van de technische mogelijkheden van de video-camera. Via een touw werd de camcorder, voorzien van licht, al filmend naar beneden gelaten. Na ophaling van het apparaat was het direkt mogelijk de beelden

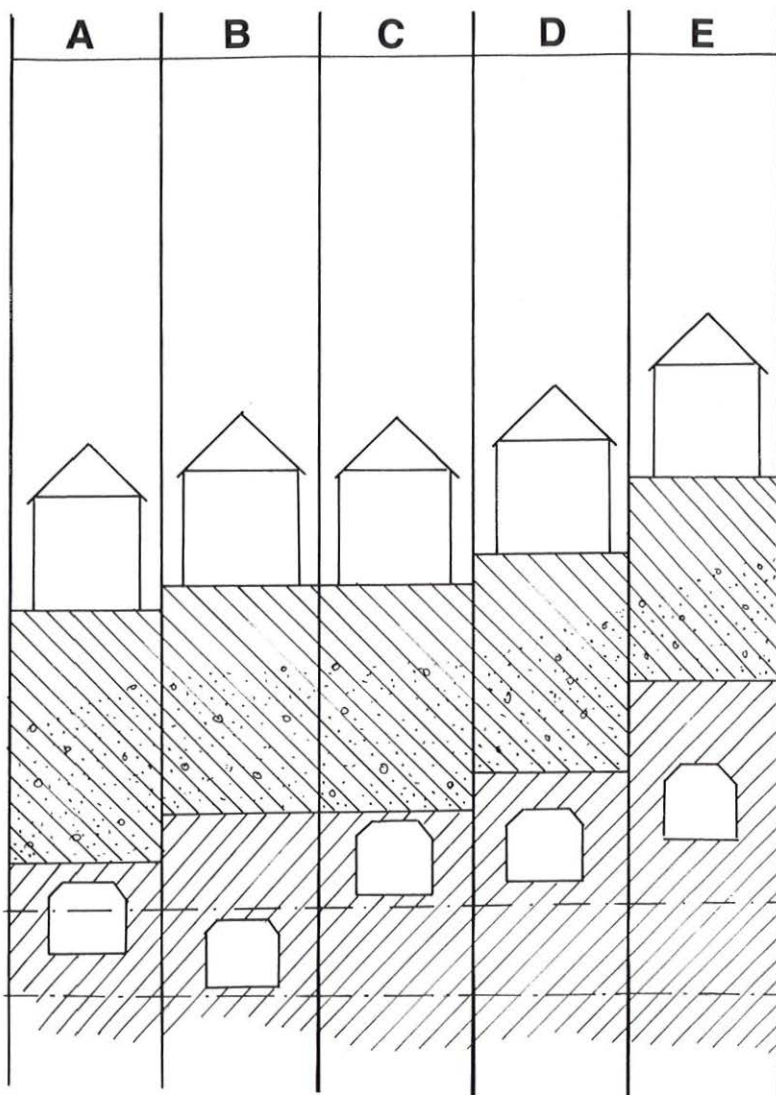
van de ondergrond te ontleden. Het was natuurlijk iedere keer een hele geruststelling als het dure spul weer gaaf de bovengrond bereikte. Naar gelang de diepte van de ontgonnen kuil komt deze eerder of later droog of onder water te staan. Enkele kuilen zijn van het grondwater gespaard gebleven, doch hier manifesteerde zich weer andere problemen. Door hun hoge ligging rest er in feite een minimum aan plafonddikte.

Afbeelding 3 toont een voorbeeld van 5 typen kuilen, ontgonnen op diverse diepten. Bij de beschrijving van de kuilen wordt gesproken over beneden of boven in 't dorp. Deze termen zijn ontleend aan de hoogteverschillen. De noordkant is het laagst gelegen, vandaar de uitdrukking "beneden in 't dorp". Naar het zuiden toe lopen de hoogtelijnen sterk op: "boven in 't dorp".

- Type A: Deze kuilen bevinden zich beneden in 't dorp (afb. 3) in de onmiddellijke omgeving van de kerk van Val. Bij uitzonderlijke hoge waterspiegels, zoals in 1968, staan deze kuilen nok-vol water. Gezien het dunne mergeldak kan dat verstrekkende gevolgen hebben.
- Type B: Deze kuilen liggen wat verderop in het dorp, dus eigenlijk hoger boven de zeespiegel dan de A-type's. Toch zijn ze dieper ontgonnen, zodat ze bij een hogere grondwaterspiegel sneller onder lopen dan de A-type's. In dat geval komt het water zelfs tot in de graet. Door hun diepere ligging hebben ze wel een groter mergeldak (p/m 2 meter). Ook niet het ideale droombeeld, maar het is gebleken dat deze kuilen "het hoofd boven water hielden" tijdens de instortingsperiode van 1967 tot 1973.
- Type C: De kuilen van dit type liggen in de onmiddellijke omgeving van de B-type's, maar zijn op een hoger niveau ontgonnen. Ze hoeven niet af te rekenen met stijgend grondwater, maar zoals op de afbeelding is te zien, is er weinig beschermend mergeldak overgebleven, met alle mogelijke gevolgen van dien in het verleden en mogelijk in de toekomst.
- Type D: Dit zijn de kuilen halverwege het dorp, hoger gelegen dan Kuil 5 " 't Drieselke". Wat stabiliteit betreft zou men ze beter niet "het neusje van de zalm" noemen. Doch het idee dat er zich nog nooit instortingen voordeden geeft je als onderzoeker een ietwat veiliger gevoel.
- Type E: De laatste zullen de eerste (en in dit geval dus de sterkste) zijn. Ze liggen boven in 't dorp. Zoals op de afbeelding te zien is heeft men voldoende plafond gelaten en men kent geen last van het grondwater. Deze kuilen kan men vergelijken met de doorsnee stabiele kuil in Zichen-Zussen-Bolder.

Sommige kuilen bevinden zich uiteraard tussen 2 type's in, maar in principe komt het er op neer dat de kuilen lager dan " 't Drieselke", met

uitzondering van de kuilen Keulen, Box en Lenaerts (omdat ze vallen onder het B-type) op voorhand zijn veroordeeld tot de categorie probleemgevallen. Rekent men daarbij ook nog in sommige gevallen de roofbouw, dan kan men niet (altijd) van stabiliteit spreken.

afb. 3: Voorbeeld van 5 typen kuilen

GESCHIEDENIS

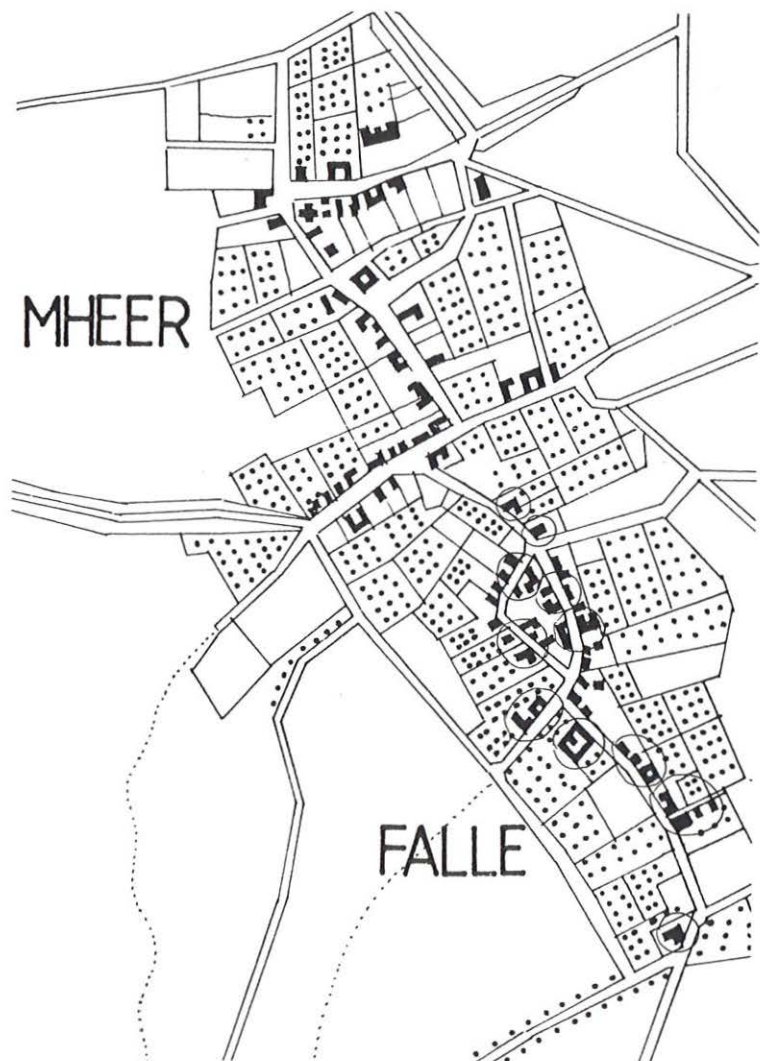
Het ontginnen of ontstaan en het gebruik van kuilen (groeven) is al meerdere malen beschreven. Toch wil ik de "Vallerse" kant van de (cultuur)historie in het kort toelichten.

De geschiedenis van de steenwinning (en dus van de kuilen en groeven) gaat terug tot in de Middeleeuwen (Van Westreenen, 1988). We zien in het Rijksarchief Hasselt (No 946) dat het "Edel Kappitel van de Stift van Munsterbilzen" land heeft gelegen aan de "Steyn berch in Valle". Deze akte werd ondertekend op 12 november 1286. Zo ook lezen we in het tijdschrift "Limburg" van 11.12.1969 een artikel van R. van Heusden, dat handelt over de bouw van de kerktoeren van Munsterbilzen. Op 24 mei 1565 werd de eerste steen gelegd en bij die gelegenheid verteerden de "stienmetsers" en de knechten "aen costen en dranck voor 12 gulden". Intussen haalden men mergelblokken te Zichen, Val-Meer en Heukelom. Namelijk 6247 stuks voor 2676 gulden. Er staat niet bij hoeveel blokken per dorp werd geleverd, ook niet waar de blokken precies gewonnen waren. Misschien wel uit "de Steynbergh" of "de Coolen". Maar er zijn nog andere toponiemen die kunnen duiden op plaatselijke blokontginningen. Wat te denken van "op 't kuilken", "in de walstere put". Of "in de zilverkuil" en "aen de mergelkuil". Het zou natuurlijk ook kunnen dat in het verleden de blokbrekers of de gewone boeren verkozen om hun privékuilen verder uit te breken, zodat er een heus gangenstelsel ontstond zoals in de Kleinstraat, wat te vergelijken valt met de aaneengesloten kuilen onder de Lindestraat in Zichen. Met zekerheid is dat in de Kleinstraat niet meer na te gaan, omdat het stelsel in de jaren '60 op verschillende plaatsen is ingestort en door die instortingen zijn in feite weer aparte privékuilen ontstaan.

Terug naar het ontstaan van de kuilen. In eerste instantie werd een putdelfer gecontacteerd, die als opdracht had een vierkante of ronde schacht(put) te steken, door de dekgrond, leem en kiezellaag tot in de mergellaag. Meestal werd er verder afgediept, totdat men een waterader aansneed. Als deze schacht gereed was dreef men in de mergellaag horizontale gangen. De meeste kuilen werden voorzien van een graet (graet is afgeleid van het Latijnse woord gradus, dat trap betekent). Zo'n graet werd van beneden naar boven toe gestoken en was niet altijd een ongevaarlijke klus. Men mag de pet af nemen voor deze gewone mensen die met eenvoudige hulpmiddelen zo'n trap al kronkelend wisten te leiden tot in de hoek van een kelder. De kelder is de plaats waar de meeste graeten in uitkomen. Sommige graeten komen in de tuin uit en enkele kuilen hebben gewoon geen graet, zoals de kuil Vos en Langehoven. Over de methode van het blokbreken wijd ik hier niet verder uit. Het zou een herhaling zijn van SOK-Mededelingen 16 (T. Breuls en B. Huls, 1991). Wel kan men duidelijk onderscheid maken tussen de kuil van de vakman en de "klusjesman" (boerenkuil). Na de ontginning fungeerden de kuilen als schuiloord tijdens de talrijke oorlogen die onze streek teisterden. Niet alleen de mens maar ook het meubilair vond een goed

onderkomen. De kuilen dienden verder ondermeer voor de opslag van etenswaar en veldvruchten. De sinistere gangen dienden ook als ideale schuilplaats voor de refractaire priesters ten tijde van de Franse overheersing. En schuilgelegenheid was er volop. De plaats van de huidige ontoegankelijke en nog toegankelijke kuilen komt exact overeen met de aanduiding van

afb. 4: Ferrariskaart van 1773.

de woningen op de Ferrariskaart van 1773. Hieruit kan men afleiden dat toen bijna alle huizen een kuil bezaten.

Voor, tijdens en na de 2e wereldoorlog kregen de kuilen een extra dimensie. De champignonteelt deed zijn intrede. Slechts weinige kuilen werden niet door de champignonkwekers in beslag genomen. Er viel immers een extra franc te verdienen, bijzonder tijdens de jaren '40-'45. Hoe groter de kuil, des te meer kweekoppervlakte en waar 2 of meer kuilen met elkaar in verbinding stonden werd er menig maal hard op de vuist gegaan voor enkele vierkante meters kweekoppervlakte. Vaak ontstond het meningsverschil over de juiste plaats van een ondergrondse scheidingsmuur.

In de kuilen waar men niet genoeg ruimte bezat voor het kweken van paddestoelen, probeerde men wel eens witlof te zetten. Maar het spannendste was toch wel het alcohol stoken. Vanzelfsprekend werd deze illegale praktijk in alle stilte beoefend. De stookinstallaties werden bij de smid buiten de gebruikelijke werkuren om vervaardigd en naderhand met het nodige wringwerk in de kuil gemonteerd. Lang voordat men nog maar dacht aan het "Riemster drupke" werden hier de jeneverflessen al gevuld, met keuze in verschillend alcoholgehalte.

Aan alle praktijken kwam tenslotte een einde. Op alcohol stoken stonden te hoge straffen en het stijgende grondwater in de jaren '60 verplichtte de champignonkwekers tot stopzetting van de handel.

afb. 5: Voorloper van het "Riemster drupke".

De waterspiegel kende zijn "hoogtepunt" in 1968 en 1969. Er deden zich talrijke instortingen voor. Er ging geen maand en soms geen week voorbij of er viel wel iets in. Met als klap op de vuurpijl de maanden maart en augustus 1968, die zwarte bladzijden in de geschiedenis van de mergelkuilen van Val-Meer optekenden. Het was zo erg dat sommige mensen ten rade gingen bij een waarzegger. De goedgelovige huisvader kwam terug met geruststellende mededelingen. Niet zijn huis maar dat van zijn buurman verkeerde in gevaar. Wanneer de buurman op consultatie ging kwam ook hij met goede hoop naar huis....

Toen aan alle ellende een eind was gekomen, vonden sommige mensen het nodig om putten en schachten te vullen met allerlei rotzooi, om nog maar te zwijgen van illegale lozingen. Gelukkig is Jambers er niet van op de hoogte!

afb. 6: Evacuatie bij dreigende instorting.

INDELING VAN DE KUILEN

We kunnen de kuilen in 4 hoofdgroepen indelen.

- A Toegankelijke kuilen
- B Ontoegankelijke kuilen
- C Vermoedelijke kuilen
- D Onbekende kuilen

In zekere zin is dit verslag niet meer dan een momentopname, want binnen een x-aantal jaren zullen mogelijk enkele nu ontoegankelijke kuilen te betreden zijn. Toegankelijke kuilen zullen binnen onbepaalde tijd ontoegankelijk worden. Voorbeeld is de kuil 't Drieselke die reeds is opgevuld. Andere worden weer het slachtoffer van het stijgende grondwater, wat afdalen in de kuil onmogelijk maakt. Zelfs vermoedelijke kuilen kunnen ooit hun mysterie prijsgeven. Ofwel ze bestaan gewoonweg niet of bij werkzaamheden stuit men op een graet of put. Onbekende kuilen. Het klinkt waarschijnlijk vreemd, maar er zullen nog kuilen zijn die ons onbekend zijn. Het scheelde amper één generatie of bepaalde (ontoegankelijke) kuilen behoorden reeds tot deze categorie. Met andere woorden, na één generatie kan het bestaan van een kuil vergeten zijn. Zoals bijna gebeurd was met de kuil Jans. Van de 100 mensen waarmee we een praatje gemaakt hebben meldde ons slechts 1 persoon het bestaan van deze kuil.

Verder zijn in en rond de Kleinstraat talrijke instortingen geweest. Door deze instortingen zijn er delen van de kuilen afgesloten geraakt van de rest. Zo zijn er aparte ontoegankelijke ruimtes of kuilen ontstaan die ons nu onbekend zijn. Pas wanneer er een verzakking heeft plaats gevonden treden deze kuilen(delen) uit de anonimiteit.

Het spreekt vanzelf dat deze onbekende kuilen niet opgenomen worden in dit verslag. Er is dus nog werk aan de winkel voor de wichelroede-lopers.

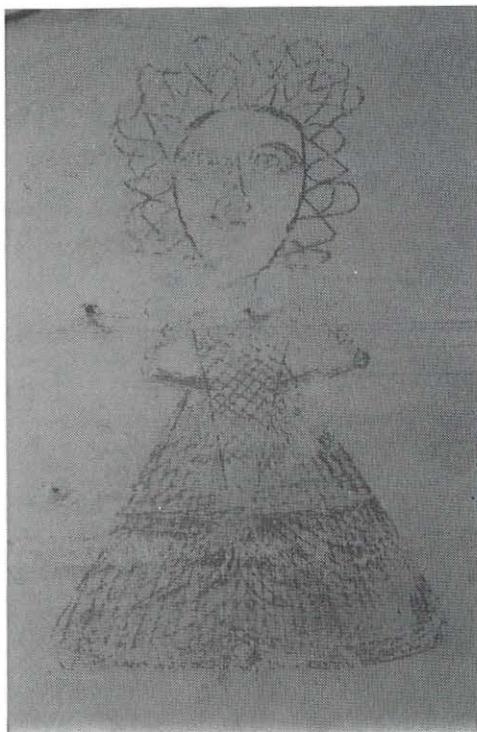
Wel in dit verslag zijn opgenomen:

- A Toegankelijke kuilen.
Dit is de meest interessantste groep. Ze zijn door ons bezocht, geïnventariseerd, gefotografeerd en gekarteerd.
- B Ontoegankelijke kuilen.
Dat zijn de kuilen die niet meer bezocht kunnen worden. Diverse redenen van uiteenlopende aard beletten het afdalen. Hun bestaan is evenwel buiten discussie, omdat ook de ligging van de put en eventueel de graet bekend zijn. Er werd een beroep gedaan op eerdere bezoekers, zoals de eigenaars, mensen die ondergronds tuinbouw bedreven hebben of personen die er schuilden tijdens de oorlog. Iedereen wist wel iets te vertellen en zo konden deze ontoegankelijke kuilen alsnog worden opgenomen in dit verslag, zij het uiteraard beknopter dan het verslag van een toegankelijke kuil. Van

iedere ontoegankelijke kuil lieten we door minstens drie personen een schets maken. De "gemiddelde" schets kwam op papier. Bleken er 3 totaal verschillende schetsen te ontstaan, dan besloten we gewoon weg geen schetsplattegrond mee op te nemen.

C. Vermoedelijke kuilen.

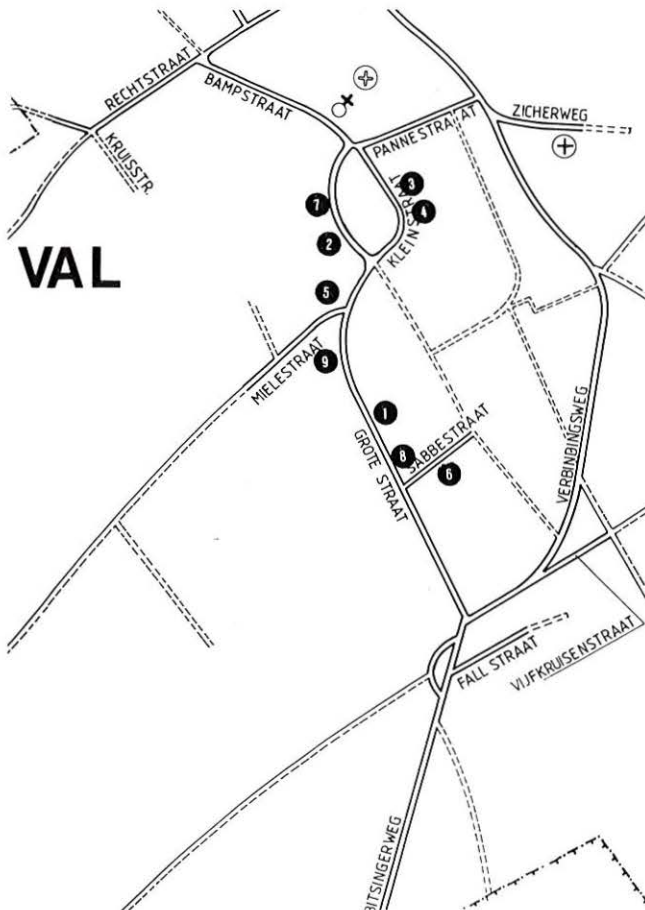
Bij deze categorie is er een vermoeden van een kuil, doch het bestaan kan niet bevestigd worden, alle meldingen zijn gebaseerd op overleveringen, verhalen of legendes.

afb. 7: "Madame van Loon", uit kuil Mathijs Hoessels.

TOEGANKELIJKE KUILEN

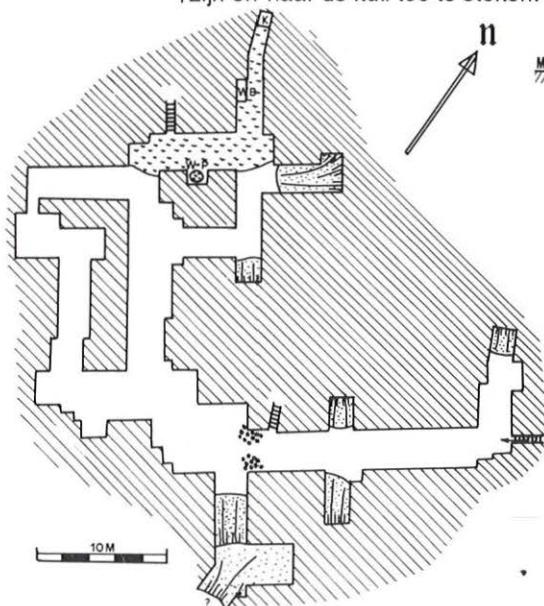
1.	Kuil Jef van Tinus	Grotestraat 57
2.	Kuil Keulen	Grotestraat 60
3.	Kuil Mertens	Kleinstraat 28
4.	Kuil Lenaerts L.	Kleinstraat 20
5.	Kuil 't Drieselke	Mielesteeg 4
6.	Kuil Monard	Grotestraat 48
7.	Kuil Mathijs Hoessels	Grotestraat 43
8.	Kuil Reynaerts	Sabbesteeg 6
9.	Kuil Box	Grotestraat 62

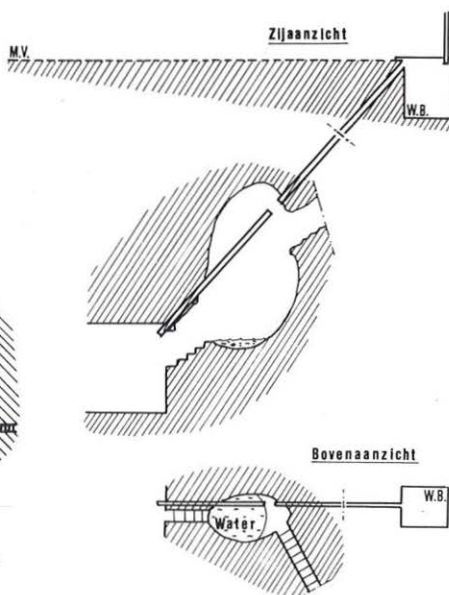
afb. 8: Toegankelijke kuilen.

1. Kuil Jef van Tinus Grotestraat 57 29.07.1991

Deze kuil bevatte oorspronkelijk 3 graeten, maar de graet van Jef van Tinus is nog de enige toegankelijke. De eerste (van Jozef Onclin) is dichtgemetseld, de tweede is ingestort. De graet van Jef is de jongste. Een korte terugblik in de tijd. Tijdens de mobilisatie van W.O.II werd een keuken van het Belgische leger op de binnenkoer van de woning van Monard geïnstalleerd. (Overigens bevindt zich onder deze boerderij ook een kuil). 10 mei: de Duitsers trachtten de militaire keuken van het Belgische leger te bestoken, maar een 80-tal meter verder werden een paar huizen getroffen. Er vielen drie slachtoffers. Samen met nog enkele andere huizen werd het huis met de tweede graet totaal vernield. In deze kuil hadden zich ook een aantal mensen verscholen, zij bleven ongedeerd. Na deze aanval besloten Jef en zijn broer een graet onder zijn erf naar de kuil toe te steken. Dat geschiedde in het najaar van 1941.

afb. 9: Kuil Jef van Tinus.

afb. 10: Zijaanzicht graet.

De graet is maar enkele dagen per jaar toegankelijk omdat de oogst ieder jaar boven de ingang van de graet gestapeld wordt. 29 juli 1991 was het ideale moment om een afdaling te wagen. De stroberg was bijna op en er resten slechts 6 uren om de graet te openen, af te dalen, te inventariseren, te karteren en enkele foto's te maken. Na die 6 uren kwam het nieuwe stro binnen.

Volgens de boer was de graet intact. Hij vertelde er ook bij dat het regenwater van het dak via de afvoer in andere buizen uiteindelijk in de kuil terecht komt.

Buiten een temperatuur van 30°C. Bij het openen kwam de koele lucht van de kuil ons tegemoet. De eerste meters naar beneden verliepen vlot, totdat een enorme krater ons de afdaling verhinderde. De oorzaak hiervan was dat 2 afvoerbuizen verschoven waren. Het altijd naar binnen sijpelende water had een groot gat in de graet veroorzaakt. Er moest een ladder aan te pas komen, maar ook dat ging niet zonder slag of stoot.

Twee meter was te kort, de ladder van vier meter kon niet door de graet. Uiteindelijk bleek de 3-meter ladder met het nodige wringwerk de meest geschikte om de afdaling voort te zetten.

afb. 11: Onderaards landschap.

De kuil bevindt zich een 9-tal meter onder het maaiveld en ziet er stabiel uit. Enkele wakken in het plafond zijn het enige minpuntje. De 2 pilaren zijn groot van omvang en bieden goede steun. De hoogte van de gangen is nogal uiteenlopend, van 1,4 tot 2 meter. Vroeger, voordat er champignons gekweekt werden, waren de gangen volgens de eigenaar wel tot 5 meter hoog, maar bij het niveleren van de gangen is de hoogte enorm verlaagd. Over de ouderdom van de kuil is weinig bekend. De oudste geziene datum is 1881. Uit die tijd stammen meerdere opschriften. De 80-jarige eigenaar vertelde het verhaal (dat hij weer gehoord had van zijn grootouders), dat tijdens de grote veldtocht van Napoleon tegen Rusland een inwoner van Val-Meer zich schuil hield in de kuil om niet mee te moeten vechten. Door verraad werd hij enkele weken later toch ontdekt en moest hij alsnog ten strijde trekken. Toen hij na weken het front bereikte was de strijd voorbij en keerde hij behouden terug. Zijn verhaal wordt momenteel onderzocht op het Rijksarchief te Maastricht.

De kuil is mooi, regelmatig en deskundig ontgonnen. De stoelmaat is 60-70 cm hoog, 40 cm diep en een "voor" van 10 cm. Een verroeste gieter en een waterbak zijn de stille getuigen van de tijd dat er nog champignons in gekweekt werden. De teelt werd echter in 1946 vroegtijdig beëindigd, doordat er in een ander gedeelte van de kuil een andere bloeiende zaak floreerde (?).

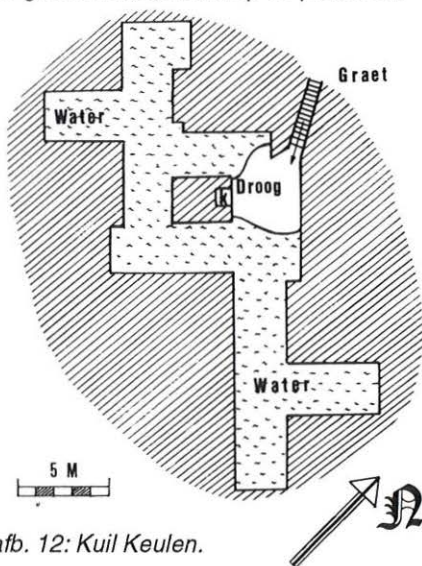
Uit de opschriften op de muren valt ook op te merken dat er tijdens de oorlogsjaren vele mensen uit de omgeving gingen schuilen. Een getuige

vertelt: "s Morgens werd het stro via de vierkante schacht omhooggetrokken om te laten drogen en 's avonds werd het stro naar beneden gelaten, waar het dan weer diende als matras". Verder vernoemingswaardig is nog een getekende maatbalk met de vermelding "5 blokken maat". De vijf blokken zijn elk 19 cm lang, tesamen dus 95 cm. Het werd ondertussen half zes, bovenaan de graet hoorden we de bejaarde Jef roepen. We moesten eruit, want op het erf stond een volgeladen wagen stro te wachten om afgeladen te worden. De graet zou weer veilig toe gestapeld worden.

2. Kuil Keulen Grotestraat 60 17.09.1991 31.10.1991

Deze prachtige kuil, deels gelegen onder de stallingen en deels onder de achtertuin, was geen gemakkelijke prooi voor een bergloper. De toegang van de graet lag vroeger onder de oude schuur van de vierkantswinning Keulen. Maar omdat er in het begin van de jaren '80 een drastische verbouwing heeft plaats gevonden, staat nu op de plaats van de schuur een fraaie woning, met, "hoe kan het ook anders", de keuken pal op de toegang van de graet. Dan maar navraag doen waar de schacht zich zou bevinden en daarmee boekten we meer succes. Bij de buren achter in de stallingen, verscholen onder treinspoorbalken, konden we de alternatieve toegang tot de kuil blootleggen. In een mum van tijd stond ons daalstoestel opgesteld en daalden we in de kuil af. Eens beneden constateerden we dat slechts 5 vierkante meters van de groeve niet onder water stond. Met laarzen konden we het zuid-oost gedeelte van de kuil

afb. 12: Kuil Keulen.

opmeten en inventariseren. Bij het tweede bezoek aan het noord-west gedeelte van de kuil moesten we de klus zien te klaren met behulp van een rubberboot.

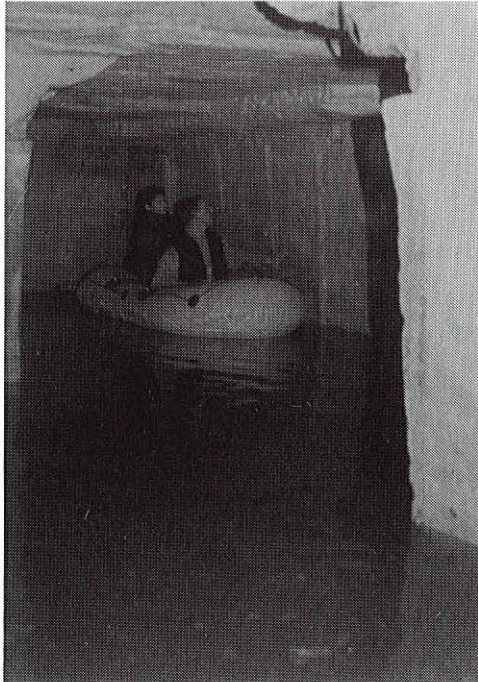
Wat ons bij het betreden van de kuil dadelijk opviel is het feit dat de kuil door een blokbreker met klasse, een echte vakman dus, moet ontgonnen zijn. Alles is perfect afgewerkt, met opvallend daarbij de regelmaat van het zaagpatroon. De schuine en ronde verkantingen geven de indruk van een stabiele kuil. De stoelmaten bedragen 60-70 cm breed, 40 cm diep

em een achtervaor van 8 cm. Doordat het waterniveau in de voorbije jaren beduidend hoger is geweest (plaatselijk tot 30 cm onder het plafond), zijn de wanden licht aangetast, doch met enige moeite zijn de inscripties nog goed te inventariseren. Het oudste opschrift is FALLE MHEER 1791. De schrijfwijze van FALLE met een E vanachter vinden we ook terug op de Ferrariskaart van 1773. Of 1791 ook het bouwjaar van de kuil is valt moeilijk op te maken, mede ook omdat het opschrift niet in de omgeving van de schacht staat, maar achter in de kuil, in een doodlopende gang.

Verder vinden we talrijke data en namen uit de 19e eeuw, meestal met de familienaam Keulen. Tijdens de oorlogsjaren zijn er ook veel namen op de wanden ingekrast. Verder werd er een keer of vier champignons gekweekt.

Tussendoor noteerden we ook in de kuil de temperatuur, de vochtigheidsgraad en de temperatuur van het water en die bedroegen respectievelijk 10 C, 90% en 9 C.

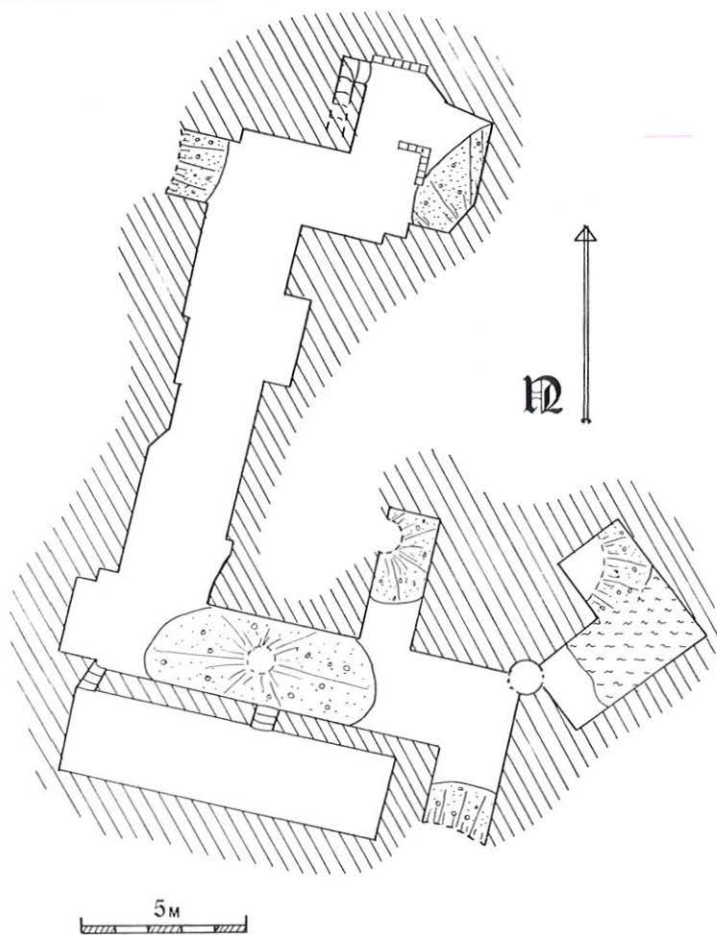
Bij onze afdaling in de groeve fladderde een vleermuis voor de lens van ons foto toestel en tijdens ons tweede bezoek had onze gevleugelde vriend gezelschap gekregen van een soortgenoot. De twee watervleermuizen hebben hopelijk daarna van een rustige winterslaap genoten.

afb. 13: Verkenning met de rubberboot.

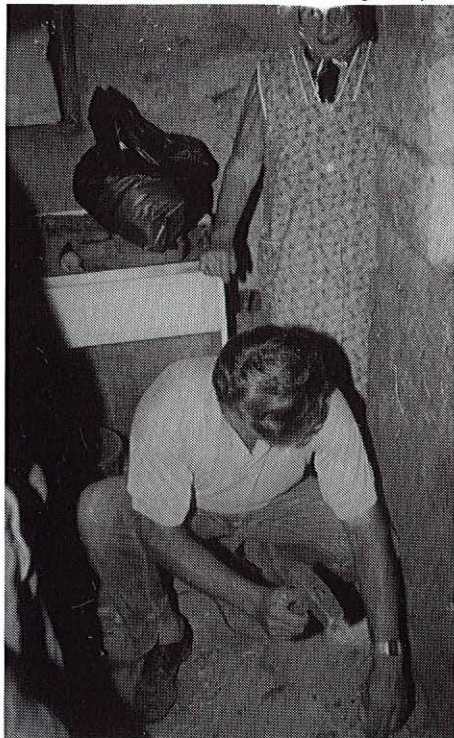
3. Kuil Mertens
Kleinstraat 28
30.08.1992
26.08.1993

De kuil van Mertens maakte destijds deel uit van het gangenstelsel onder de Kleinstraat. Instortingen links en rechts, maar ook aan de voorkant (straatgedeelte) van de woning veroorzaakten een enorme ravage aan de oppervlakte. Het ondergrondse landschap onderging dezelfde metamorfose. Door de talloze verzakkingen werden alle doorgangen naar de rest van het stelsel onder de Kleinstraat afgesneden. Zo ontstond er een aparte, nieuwe privé-kuil, alhoewel deze veel van zijn originaliteit heeft moeten inleveren.

afb. 14: Kuil Mertens.

Eind jaren '80 werd de hoeve gerestaureerd en daarbij werd de toegang tot de bietenkelder, met daarin de graet, met een betonlaag afgesloten. Na wat over en weer gepraat besloot de eigenaar toch, om samen met ons, de betonnen vloer nog een keer open te breken om op die manier toegang tot de graet te krijgen. Na een avondje flink doorhameren was het dan zover. De opening in het beton was voldoende groot om ons en het benodigde materiaal door te laten. Net als in 1987 bij een eerste bezoek was de 27 treden tellende graet perfect in orde.

afb. 15: Openkappen van de graet.

Het is pas als de graet in de kuil uitkomt dat de moeilijkheden zich beginnen voor te doen. Door het opvullen van de kraters, ontstaan door de instorting van 1968 en 1969, is het eerste deel van de kuil zodanig volgeslibt, dat er slechts een kruipruimte over gebleven is van 60 cm., en op sommige plaatsen rest slechts 50 cm. Door de extreem hoge waterstanden in de kuil is de toplaag van die opvulling zo week geworden dat de ganse "kruipbelevnis" op een modderige bedoening uitdraait. Een naar beneden gevallen wak fungeert dan ook uitstekend als een droog platform.

Naarmate men dichtert het einde van de 17 meter

lange gang nadert, kan men gehurkt en daarna recht opstaand de hele "zaak" overzien. Pas dan valt het op dat waar de graet in de kuil uitmondt de restanten van een muur te zien zijn. Achter deze muur bevond zich vroeger de waterput, maar deze is ook uit voorzorg opgevuld.

Op het einde van de gang kijken we links de dwarsgang in. Tijdens onze eerste kennismaking met de groeve in 1987 pronkten enkele haaiantandjes in het mergeldak. Gretig als we waren plukten we de fossielen uit de rulle mergel. Des te groter is onze verbijstering als we nu de zij-ingang betreden. Het mergeldak heeft het laten afweten en een enorme puinkegel domineert nu het landschap. Alhoewel de blokbreker toendertijd schuine verkantingen aan de bovenzijde van de gang ter versterking heeft achtergelaten, hebben dit soort steunberen het toch moeten afleggen tegen de bovenliggende druk van leem en grind. De

gapende holte overspant een oppervlakte van maar liefst 15 vierkante meter en vormt op dat moment een rechtstreekse bedreiging voor de bovengrond.

Verder zijn vanuit deze galerij nog 2 lager gelegen kuilen te bereiken. Men kan hier spreken van onderkelders. Een ervan is totaal volgeslibt door de opvulwerkzaamheden in 1968. Hij ligt pal onder de straat en bezat vroeger 2 trapgingen. Een ingang is nog zichtbaar, de tweede ingang verdween onder de hierboven beschreven instorting. De andere kuil is slechts gedeeltelijk volgeslibt, maar deze heeft nog steeds te kampen met aanwezig grondwater. De combinatie van leem en water heeft als het ware een film van slijk op de muren achtergelaten, wat het inventariseren van opschriften op de wanden gewoon onmogelijk maakt. Ook in de eigenlijke kuil zijn weinig opschriften te bespeuren, een gevolg van opvullingen, hoge waterspiegels, enz... Diep ingekraste namen zijn wel nog zichtbaar. Zo noteren we ondermeer Jackers 1814 - 1817 en met rode verf L. Jackers 1891. Iets verder bemerken we een fraai doodshoofd, ingekrast met een puntig voorwerp. Er staat ook een tekst bij vermeldt:

Vrienden U dert en wilt niet vrezen Wilt dan eens nadenkend lezen Wat is tot uw profijt

*Als gij U uitersten indachtigt zijt Wat gij nu o lezer zijt Was ik eens voor de-
zer tijd Daarom moet gij niet vrezen Zo zult ge ook ooit wezen
R.I.P.*

Wat de stoelmaten betreft, zijn deze van de gangbare afmetingen 70 cm diep en 40 cm breed, alleen de bovenhuid varieert van 8 tot 20 cm. De begaanbare ganghoogte schommelt tussen 50 cm en 2,30 m. Volgens de eigenaar was deze hoogte tussen plafond en vloer ooit tot 4 meter.

4. Kuil Lenaerts-Vijgen

Kleinstraat 20

15.01.1992

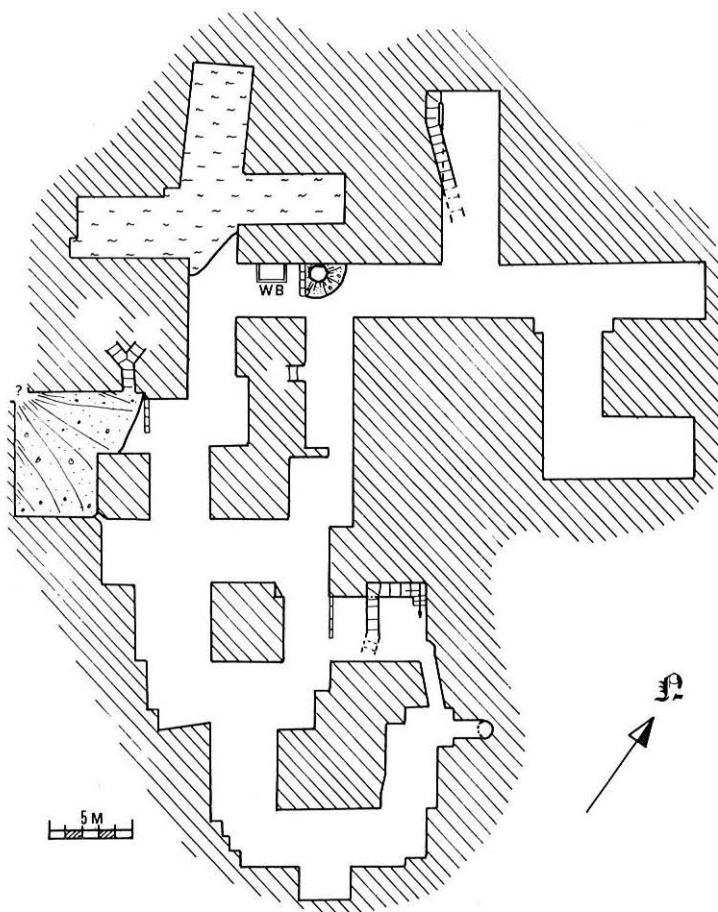
29.12.1992

Deze kuil omvat het meest complete nog toegankelijk gedeelte van wat er nog rest van het vroegere grotere gangenstelsel onder de Kleinstraat. Toch is de huidige kuil maar een fragment van het grote stelsel destijds. Vroeger was de kuil nog via vier andere woningen te bereiken, maar omdat de kuil tegenwoordig alleen nog maar via het huis van Lenaerts te betreden is hebben we voor de benaming Lenaerts geopteerd. Alle andere graeten of putten zijn ingestort of opgevuld.

Omdat de eerder bezochte kuil van Mertens nagenoeg droog was, gingen we op weg naar de kuil van Lenaerts. Onze gemoedstoestand, die te omschrijven was als gematigd optimistisch, sloeg spoedig om naar zeer somber toen bleek dat er tussen de waterspiegel en het plafond slechts 15 cm restte.

Het heeft 6 jaar moeten duren vooraleer de kuil te betreden viel met de gewone laarzen. Het water was gezakt tot plaatselijk 30 cm. In die tijd van wachten hebben we voortdurend de waterstand in de kuil gespeeld en

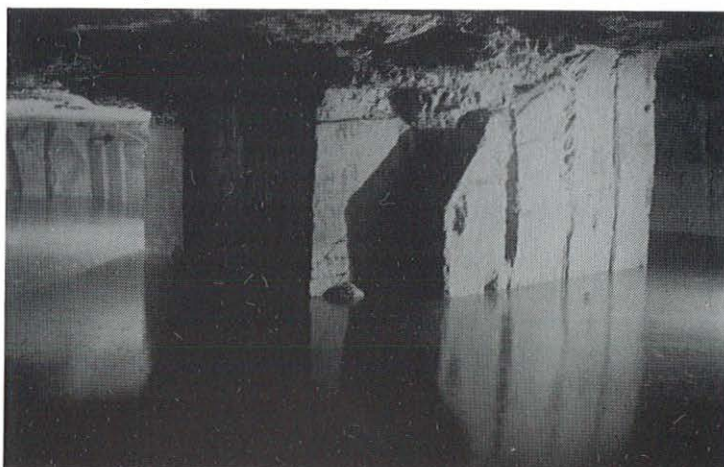
daarbij viel het op dat in de jaren '89, '90 en '91 het waterpeil met reuzesprongen daalde en daarna stabiliseerde. Nu is er weer een lichte daling merkbaar. Er is een reden voor het feit dat we elders wél met een bootje ondergronds de zaak verkenden en in deze kuil wachtten op de lagere waterstand. De eigenaresse van de kuil vertelde ons namelijk dat in de kuil her en der muren gemetseld waren om zo aparte kelders te bekomen voor de verschillende eigenaren, die er destijds champignons kweekten. Tussen de muren en de mergelwand restte slechts een opening van 85 cm (deurbreedte) en dat is 20 cm te smal om ons slagschip te laten passeren. Wachten was dus de boodschap. 6 jaar na onze eerste ontmoeting met de kuil werd ons geduld beloond. Eerst met de lieslaarzen en naarmate de maanden voorbij streken, konden we met gewone laarzen fotograferen, inventariseren, enz....

afb. 16: Kuil Lenaerts-Vijgen.

Bij het betreden van de kuil kan de afdaling langs de graet als hoofdtraktie beschouwd worden. In de kelder is er een gat in de zijmuur. Eens door die opening heen loopt de graet ongeveer 3,5 meter recht naar beneden, om dan geleidelijk over te gaan in een daling van 30°. Op dat punt is de graet opmerkelijk breed, bovendien ontbreken de treden. Als de graet uiteindelijk de mergellaag heeft bereikt draait ze in twee haakse bochten naar beneden. Vanaf hier zijn er weer treden. Ze zijn slechts 60 cm breed, maar omdat de rechterwand van de graet geheel open ligt kan een misstap een catastrofaal gevolg hebben. Eens met beide voeten op de vaste (onder)grond valt meteen te constateren welke enorme hoogte het water bereikt heeft in de afgelopen jaren. Nu het tij gekeerd is kan men ook de ravage overzien van de hoge waterstand, zoals besmeurde wanden met achtergebleven kampernoeliemest en alles wat enigszins kon drijven ligt nu overal verspreid op de papperige ondergrond. Dezelfde ondergrond vormde ook een probleem bij het verrichten van onze werkzaamheden, zoals het fotograferen. Alles zakte diep weg, maar afgevallen wakken bleken een goede steun voor ons statief.

Ondanks alle omstandigheden lijkt het een vrij stabiele kuil. Her en der nog enkele wakken, maar scheuren in wanden en pilaren of dak komen niet voor. Opvallend zijn langs het palfond de kromme slagsporen van het houweel, hetgeen ons iets over de vermoedelijke ouderdom van de kuil zegt. De oudste teruggevonden datering gaat terug tot 1723, de jongste tot 1956. Daartussen een breed scala van tekeningen, afkortingen en familienamen. De meeste echter stammen uit de perioden van de beide oorlogen. Een fraaie afbeelding van een verpleegster van het Belgische Rode Kruis getuigt van het nut dat de kuilen konden bieden aan de schuilenden. Enkele waterbakken, een gieter en andere zaken zijn de stille getuigen uit het champignontijdperk. Een cultuur die in deze kuil zijn intrede deed tijdens de laatste Wereldoorlog en stand hield tot het begin van de jaren '60. De spelbreker was toen alweer het water.

Een opvulling van een instorting belemmert de doorgang naar de andere kuilen onder de Kleinstraat. Kuilen die doorgaans al geheel of gedeeltelijk zijn ingestort. Blokkbrekers, champignonkwekers, andere bezoekers, allen hebben ze op hun manier

afb. 17: Hoge waterspiegel.

sporen achtergelaten. De blokkbrekers hebben het gevarieerde landschap geschapen, zowel inhoudelijk als de uitvoering is afwisselend. Met de uitvoering verstaan we de stijl of methode van de verschillende blokkbrekers, die daarbij onder andere moesten afrekenen met fossielenlagen, aardpijpen en de rulle mergelstructuur. Met inhoudelijk bedoelen we het onderaardse landschap met soms smalle, soms brede gangen, afwisselend met dieper ontgonnen en dus hogere galerijen, gecombineerd met her en der een doorbraak naar een andere kuil, waardoor de vroegere privékuilen nu één stelsel vormen. Ondanks dat er, in verhouding met de oppervlakte van de kuil, weinig opschriften zijn te vinden, laat de smeltkroes van werkmethodes en ondergrondse landschapsschakeringen bij het verlaten van de kuil een diepe indruk na.

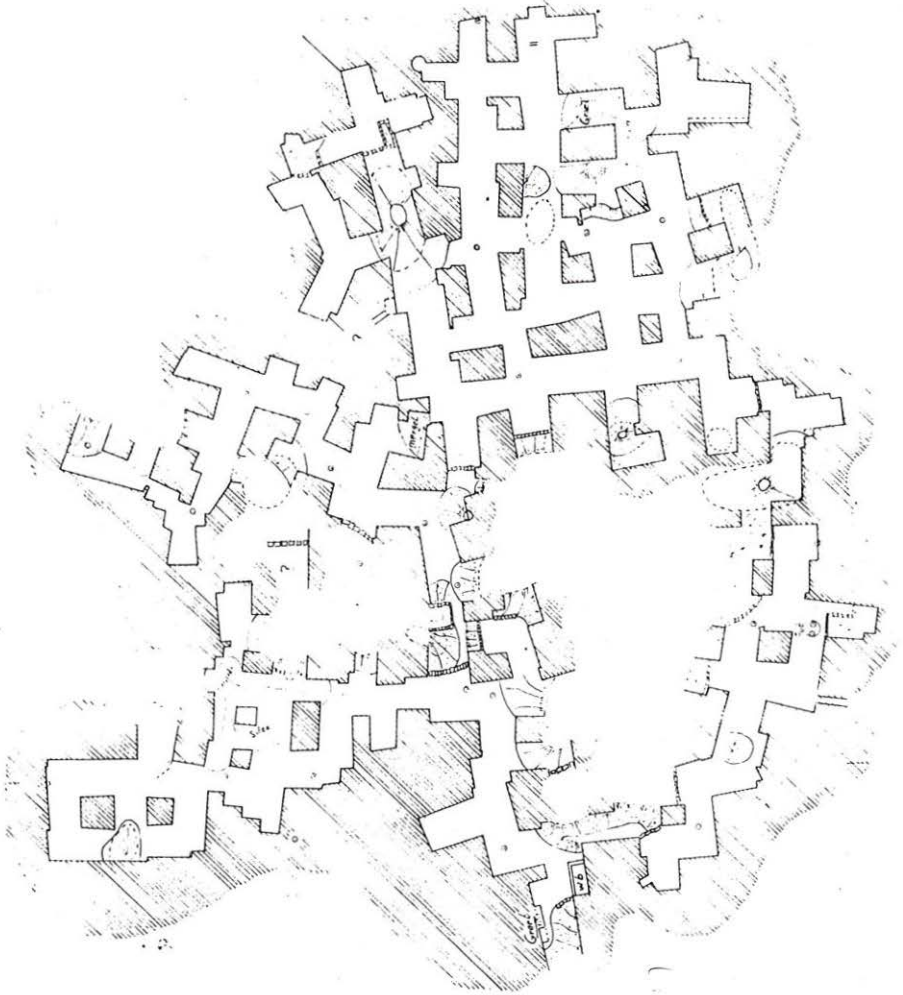
5. Kuil 't Drieselke
Mielesteeg 4
03.01.1992
31.05.1994
06.06.1994

De benaming van de kuil " 't Drieselke" heeft niets te maken met 'n voor- of familienaam, maar met een plaatsnaam. De Dries was vroeger een (meestal) driehoekig pleintje waar in 't midden gewoonlijk een lindeboom stond. Zo'n plein had verschillende functies, o.a. was het destijds de plek waar de lokale rechtzittingen plaats vonden. Omdat het merendeel van het stelsel zich onder deze plek bevindt, lijkt het ons de meest voor de hand liggende benaming. Oorspronkelijk bevatte dit gangenstelsel vier gaeten en drie putten, maar door allerlei oorzaken is er nog één toegang bewaard gebleven: de put nabij het woonhuis van de familie Smits-Oosterbosch.

afb. 18: Afdaling met daaltoestel.

afb. 19: Kuil 't Drieselke".

Ons eerste bezoek aan de kuil was op 03.01.1992. Met een combinatie van -5°C en een straffe bijs op kop (felle noordenwind) werden de laatste voorbereidingen getroffen. Nadat een traktor het loodzware deksel van de put had getild was na 30 jaar de weg weer vrij om de 3 aan elkaar geknoopte ladders in de diepte te laten zakken. 46 laddertreden brachten ons tot in de kuil die zich op 12 meter onder het maaiveld bevindt. Omdat we de omvang van de kuil dermate onderschat hadden, bleef het deze dag bij een algemeen verkennend onderzoek.

Een tweede bezoek was in juni 1994. De put bleef toen 3 weken geopend voor onderzoek en opmetingen door de dienst Studie & Planning van de gemeente Riemst. Deze werkzaamheden werden uitgevoerd omdat enerzijds het grootste gedeelte van het gangenstelsel onder het straatgedeelte loopt en anderzijds omdat het mergeldak uiterst zwakke plaatsen vertoont. Het wordt de bezoeker meteen duidelijk dat het plafond van de groeve slechts uit een "ziekelijk" dunne laag mergel bestaat. Hierbij kan men zich de vraag stellen naar het hoe en het waarom van deze ontginning. Was het onwetendheid of een welbewuste keuze? Misschien was er zelfs geen alternatief.

Naar mijn mening stond destijds bij het aanzetten van de kuil het water zó hoog dat men genoodzaakt was om de blokken op deze hoogte te ontginnen. Had men een 8-tal jaren gewacht, dan was het water meer dan 2,50 m gedaald, zodat

men meer mergeldak had kunnen laten en had dit probleem nooit zo'n proporties aangenomen. Maar dat was toen natuurlijk vooraf koffiedik-kijken.

Het is dus een kuil van het C-type en kan bovendien geklasseerd worden in de categorie onstabiele kuilen. Talrijke verzakkingen en instortingen hebben in de laatste eeuw dan ook de revue gepasseerd. Door deze instortingen en de daar opvolgende opvullingen is de groeve nu in 4 delen opgesplitst.

Wanneer we langs de put afdalen in de kuil bevinden we ons in een vrij gaaf gedeelte. Aan één zijde bemerken we 5 gestapelde muren met daar achter het puin van de instorting van 24 juni 1946. Het was

afb. 20: Gevaarlijk mergeldak.

kermis maandag, traditiegetrouw maakten de muziekmaatschappijen hun optocht door het dorp. Dat is het geluk geweest van de familie Jacobs-Reynaerts. Het hele gezin was nog maar net de deur uit, of de ganse woning zakte een eind de diepte in. Andere grotere instortingen deden zich voor in 1934 in de Grotestraat, in 1969 eveneens in de Grotestraat en in 1973-1974 in de Millesteeg.

De gestapelde muren waarachter zich het puin van de instortingen bevindt is het werk van de champignonkwekers die zodoende een grotere kweek-oppervlakte verkregen. Op 't einde in de galerij komt men via een kruippartij terecht in het tweede gedeelte van de groeve. Onmiddellijk links, langs achter een waterbak, zien we de toegang naar een graet. Een graet die zeer mooi uitgevoerd is en vooral een stevige indruk maakt door haar driehoekige konstruktie. Jammer genoeg is de ingang door een opvulling bovenaf gesloten. Net zoals in de andere gedeeltes van de groeve zijn hier de kromme slagsporen van het houweel in het plafond te zien, hetgeen iets vertelt over de ontginningsperiode van de groeve. Data gaan amper 100 jaar terug in de tijd. Ook in dit gedeelte bemerken we de opvulling van een instorting in '74. Een volgende tunnel van 5 meter doorheen 'n aardpijp leidt ons naar het 3de gedeelte van de groeve. Kronkelende galerijtjes, meestal niet te breed, geven een verwarrend beeld van waar men zich bevindt. Het is pas wanneer de schijnbare warboel in kaart is gebracht, dat men een heldere kijk op de zaak krijgt. Een niet alledaags voorkomend verschijnsel is een vertikale vuursteenbank.

Over een mergelhoop loodst een smalle doorgang ons naar het vierde en grootste gedeelte van de groeve. Champignonbedden herinneren ons aan de kampernoelieteeelt die er floreerde van 1943 tot 1949.

Oorspronkelijk werd er in een beperkt gedeelte van de groeve champignons ingezet. Maar toen de bevrijders onze contreien bevolkten was de vraag groter dan het aanbod en steeg de prijs tot 215 Fr. de kilo. Dat was de aanzet om de rest van de kuil ook te herbouwen tot kweekruimte. Vloeren werden genivelleerd en wakken werden van het plafond getrokken. Bij het afstoten van een van die wakken werd Dewalque Christiaan uit ZZB verrast door het leeglopen van een aardpijp. Met man en macht werd hij van onder de grindhoop bevrijd en met de nodige 4711 weer bij bewustzijn gebracht. De man bracht het met lichte verwondingen en met de schrik er nog goed van af.

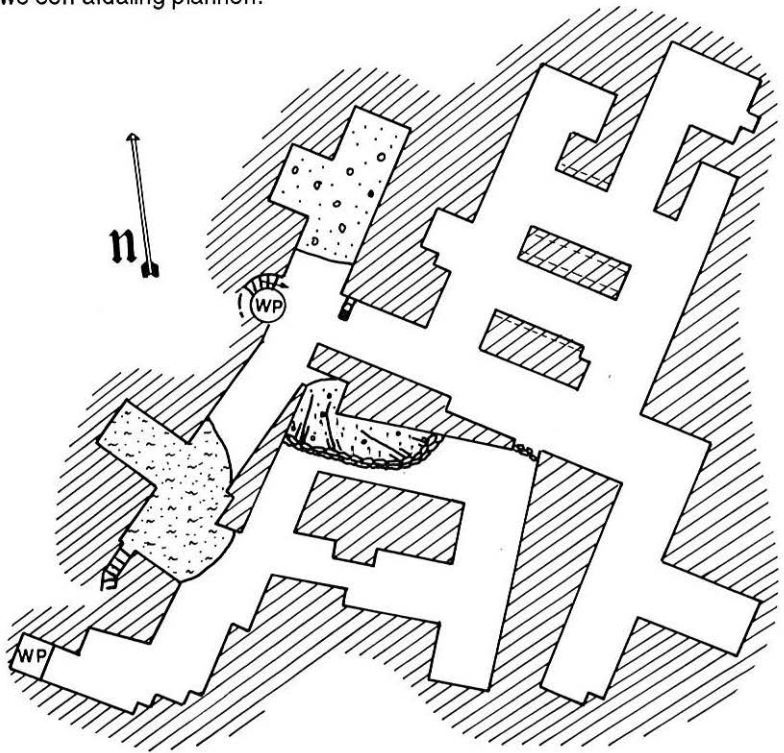
De grootste tegenslag voor de kwekers was toch wel instorting van 1946. Omdat de schrik er toen goed in zat kwam aan de commercie stilaan een eind. Doch toen de groeve eenmaal tot rust was gekomen werd in 1949 de produktie opnieuw hervat door enkel nieuwe gelukzoekers, maar ook deze K.M.O (kleine of middelgrote onderneming) moest vroegtijdig de riem afgooien.

In dit vierde gedeelte is een landschap gecreëerd dat speels aandoet. Een potpourri van mijnbouwkundige voorzieningen waakt over een uiterst dunne mergeldak, dat veel gelijkenis vertoont met een Hollandse gatenkaas. Gelukkig rust alles op stabiele pijlers en is de gemiddelde gangbreedte smaller dan de standaardnorm, terwijl de doorsnee ganghoogte 1,80 bedraagt.

Al bij al : een reus van een privékuil die het bezoeken meer dan waard was. Ik zei was, want ook het Mijnwezen was enkele weken later van de partij. Er werd onmiddellijk besloten het verkeer zwaarder dan 5 ton om te leiden, om het getril en gedaver tot een minimum te beperken. Ondertussen werd door de dienst Studie & Planning van de gemeente Riemst berekend, dat er 2400 kubieke meter vulzand nodig was om via 6 boringen de ondergrond te vullen. Dit werd 6 maanden later gerealiseerd. Voor de buurtbewoners een opluchting. Voor de berglopers een afscheid.

6. Kuil Reynaerts Sabbesteeg 6 27.12.1994

Na een moeilijke en langdurige onderhandelingsronde kwam er dan plots toch schot in de maandenlange patstelling. Op voorwaarde dat we de zaak achterlieten in de toestand waarin we ze gevonden hadden, konden we een afdaling plannen.

afb. 21: Kuil Reynaerts.

2m

Tussen Kerst en Nieuwjaar, het uitgelezen moment om zo'n karwei te klussen. Schoenmaat 43 volstaat om de gemetselde ingang van de graet doen over te hellen, en een prachtige graet leidt ons naar een 21 meter diepe kuil. Net als bij groeve Hoessels draait ook deze graet rondom de put naar beneden, maar met dit verschil dat alles hier in bijna perfecte staat verkeert. Het is wel even oppassen op de plaats waar de graet in de kuil uitkomt. Hier is een gedeelte van het scheidingsmuurtje verdwenen, zodat bij de minste onoplettendheid een glibberige ondergrond voor verrassingen kan zorgen. Want de put wordt geschat op een diepte van 3,5 meter en is gevuld tot aan de rand met kristalhelder water. De groeve bestaat in feite uit 2 aparte kuilen die op 2 plaatsen elkaar hebben aangesneden. Afgezien van het feit dat één kuil bijna 1 meter lager is ontgonnen dan de andere, verschillen ze ook van ontginningsmethode.

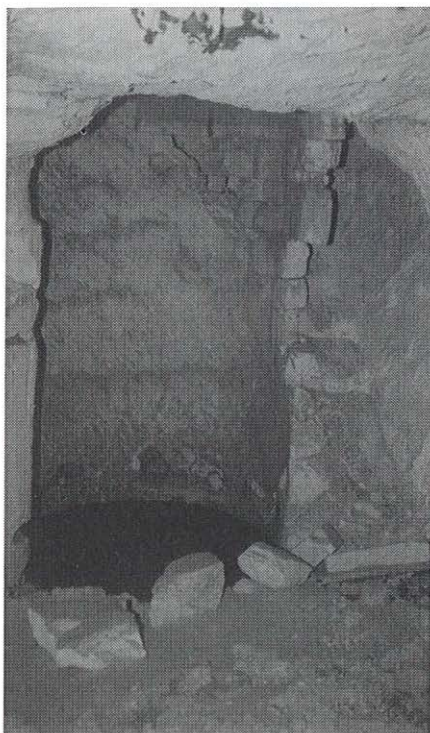
De kuil van de gebuur is hoger gelegen en heeft duidelijk meer last van losse silixgesteente in het dak, zodat men hier geopteerd heeft voor een rond plafond, net zoals de gangen in het voorste gedeelte van de "Coolen". Een rond of gewelfd plafond biedt het voordeel dat men min of meer gevrijwaard is van losse wakken. Hoogstens vallen wat brokjes of schilfers naar beneden.

Kuil Reijnaerts is wat lager ontgonnen en heeft het traditionele vlak plafond.

Met een 9 meter mergellaag als dak zijn schuine verkantingen overbodig. De gemiddelde ganghoogte bedraagt 2 meter en bij de gebuur iets hoger 2,60 meter, terwijl de breedte varieëert tussen 2 meter en 3,60 meter. Een regelmatig zaagpatroon getuigt van vakmanschap wat betreft de ontginning.

Omdat de twee kuilen een verschillende ligging ten opzichte van elkaar hebben, is op de plaats waar ze elkaar aansnijden de breedte van de pijlers herleid tot een minimum.

De beide muurtjes die oorspronkelijk de beide eigendommen afbakenden, liggen omver, zodat de 2 kuilen nu één stelsel vormen. Ook hier heeft

afb. 22: Waterput met de uitmonding van de graet.

tussen '45 en '55 de champignonkultuur hoogtij gevierd, maar daarvan valt weinig nog te bemerken, want het merendeel van het achtergebleven champignonmest is langs de putten omhoog getransporteerd en op het land verspreid. Van het mestaktieplan was toen nog geen sprake. Enkel wat aantekeningen en namen van kwekers doen herinneren aan de ondergrondse tuinbouwperiode.

Vele opschriften zijn van buurtbewoners, vooral ten tijde van de beide wereldoorlogen. Daarbij ook namen van de bevrijders zoals Adam Matuszek, Salinas Californis Feb 1945 en andere collega's.

Oudere datums gaan terug tot 1774. Of dat ook de ouderdom van de kuil is valt moeilijk te constateren. Is de kuil ouder? Mogelijk wel, omdat op de kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (FERRARIS) de huizen van Reijnaerts en Nolmans reeds getekend stonden, compleet met moestuin. Maar ook dat biedt geen absolute zekerheid.

Wel met zekerheid was het geluid te horen van stromend water in de graet van gebuur, de heer Nolmans. Die leemmassa in de kuil is het resultaat van jarenlang doorsijpelend water uit een waarschijnlijk lekhoudend waterreservoir. De heer Nolmans is door ons op de hoogte gebracht om eventuele noodzakelijke maatregelen te treffen.

Voor het overige biedt deze kuil 'n vrij monotoon landschap, zonder veel verrassingen, en net alsof een schoonmaakploeg ons voor is geweest. Na alle materiaal weer naar boven te hebben gebracht, is de ingang van de graet weer keurig dichtgemetseld. Ditmaal niet met leem, maar met "Rapidcement".

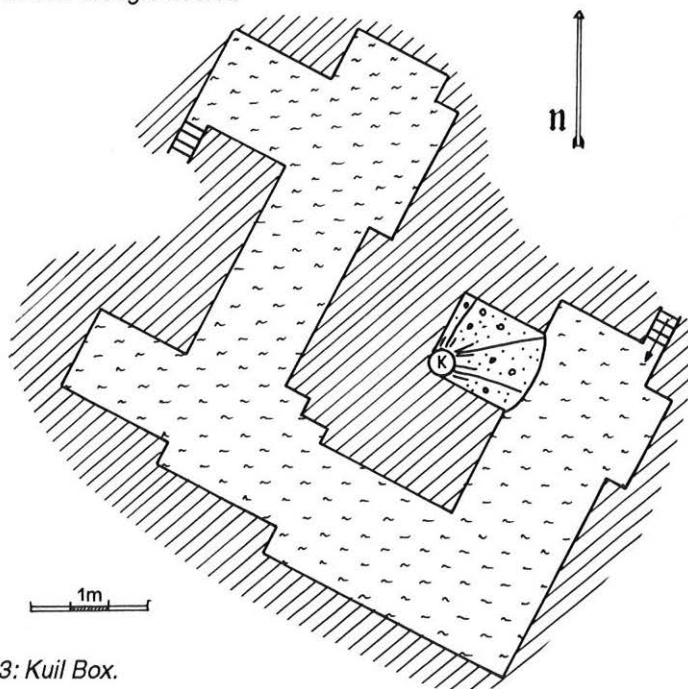
7. Kuil Box Grotestraat 62 05.12.1994

Naast de gemeentelijke basisschool van Val ligt het woonhuis met stallingen van Box Willy. Een gat van 3,20 m diepte in de vloer van de kelder brengt ons in de graet, die al kronkelend eerst langzaam hellend, daarna steil naar beneden, zijn weg zoekt naar de kuil.

Graeten zouden we in feite in 2 categoriën kunnen verdelen. De meest voorkomende, zeg maar het klassieke type, is een graet met een gemiddelde breedte van 60 cm en een hoogte van 1,70 m en is voorzien van treden, zodat men min of meer rechtop kan afdalen.

Het andere type graet heeft wel dezelfde breedte, maar is opmerkelijk lager: maximaal 1 m. Zo laag dat men genoodzaakt is zich al zittende naar beneden te laten glijden. In de volksmond spreekt men dan ook van een "schrouffel gwot". Wanneer men van uit de kuil terug naar boven wil dan is men genoodzaakt (vanwege de geringe hoogte) dit te doen op handen en voeten. In Val is één graet op zes van zo'n type. De bezitters van dit soort type graet hoor je steeds dezelfde anekdote vertellen: wanneer men na het bezoeken van de kuil terug naar boven ging, wou het soms wel eens gebeuren dat kwajongens enkele emmers water de graet inkieperden. Een beetje fantasie volstaat om de situatie verder zelf in te vullen. Zelf zijn we de graet bij Box zo'n 20 keer in 6 jaar afgedaald

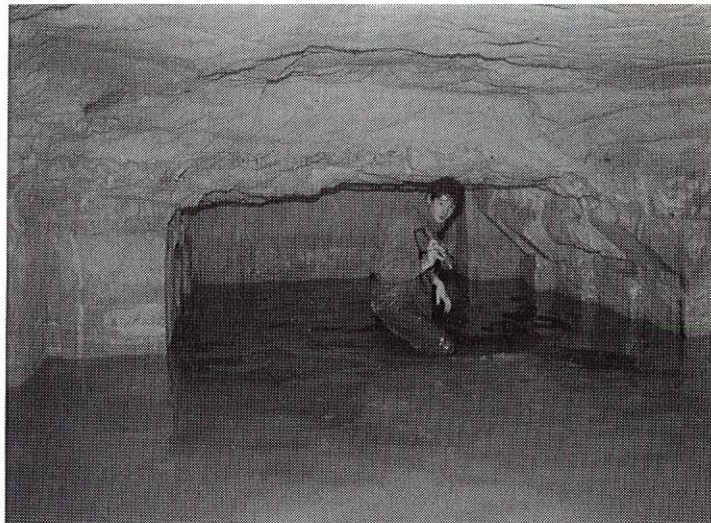
om de waterstand te controleren. Bij onze eerste kennismaking kwam het water ons al tegemoet in de graet zelf. Met andere woorden, het niveau van de waterspiegel lag 1 m hoger dan het plafond van de kuil. Bij een meting deed de temperatuur van het grondwater 8°C en de helderheid was optimaal, zodanig dat een klein voorwerp (bv. een fles) op de bodem perfect was te zien. Wanneer men echter 2 passen door het water loopt wordt het klaar heldere water omgetoverd tot een troebele massa. Tot op heden staat er nog steeds water in de kuil, variërend in hoogte van 25 cm tot plaatselijk 150 cm. Met andere woorden, dit is een overduidelijk voorbeeld van een kuil met het B-type certificaat en mag als vrij stabiel gerangschikt worden. Het nadeel van het B-type kuil is, dat het water er het laatst zakt en het eerst weer stijgt, zodat er slechts een geringe periode van droogte heerst.

afb. 23: Kuil Box.

Dat zal dan ook wel een reden zijn waarom er geen champignonteelt heeft plaatsgevonden. Toch werd er na de oorlog geëxperimenteerd met het inzetten van witloof, maar omdat het water weer begon te stijgen..... Gelukkig bleef het droog in de oorlogsjaren, tenminste dat valt op te merken uit de povere opschriften die deze kuil rijk is. Opmerkelijk is dat deze kleine kuil 'n 2de graet heeft. Naarstig gemaakt tijdens de oorlog en had als functie, indien nodig, te fungeren als reserve-ingang of -uitgang. Later werd de 2de graet samen met de put gevuld. Verder valt er weinig te melden over deze kuil. De stoelmaten varieren van 70 tot 80 cm, met een bovenhui van 3 tot 5 beitelsteken.

Men kan zich afvragen waarom niet gewacht is met inventariseren tot de kuil gans droog is. Om 2 redenen is dat niet gebeurd. Op de eerste plaats lijkt het tegenwoordig weer in te zijn om kuilen te vullen, met alle gevolgen vandien. En op de tweede plaats bestaat de mogelijkheid dat het water weer geleidelijk gaat stijgen, zodat men weer minimum 10 jaar moet wachten. Vandaar.

afb. 24: Ivan met lieslaarzen op onderzoek.

8. Kuil Mathijs Hoessels

Grotestraat 43

29.09.1994

05.01.1995

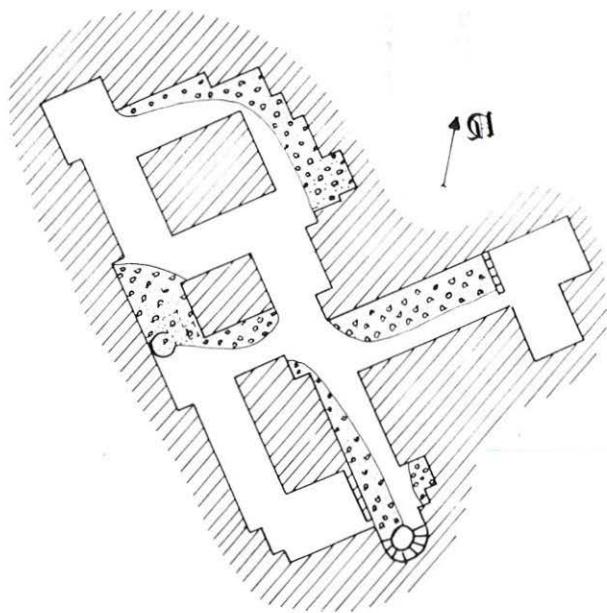
Omdat de graet gedeeltelijk gevuld en/of ingestort was, werd de kuil vooraf als ontoegankelijk bestempeld. Maar na enkele standpunten en ideeën te hebben uitgewisseld, kregen we toestemming om de handel eens wat nader onder de loep te nemen. Het muurtje van gestapelde blokken, dat de scheiding vormde tussen kelder en graet, was eerder een symbolische afbakening dan een afsluiting. De eerste anderhalve meter is de graet amper 80 cm hoog, daarna draait ze naar links, steil naar beneden. Van af dan kan men geleidelijk aan recht opstaand verder afdalen.

Op een diepte van 6 meter is een splitsing van de graet, deze vertakking leidde vroeger naar de woning van de buren. Op een diepte van 12 meter maakt inderdaad de gevreesde opvulling een eind aan onze

verdere afdaling. Met een stemming in mineur werd deze verkenningronde beëindigd.

Na overleg met de bewoners werd al vlug het idee geopperd om de graet vrij te maken. Na 3 avonden hard werken werden onze inspanningen beloond. Een koude tocht van uit de kuil deed het zweet op ons voorhoofd verkoelen, voor het eerst sinds 50 jaar was er opnieuw een doorgang naar de kuil. De verstopping in de graet bleek geen opvulling, maar een vreemdsoortige instorting te zijn. Op het punt waar de graet de mergellaag aansnijdt loopt de graet 30 cm langs de put. Deze put heeft men op een gegeven ogenblik gevuld. Door het bovenliggende gewicht van het vulmateriaal ontstond er een zijwaartse druk op de wand, die ervoor zorgde dat put en graet verdrongen werd. Zo kwam deze instorting in de graet tot stand. Het kostte ons nog een extra avond om de wonde in de zijwand van de put te helen, een soort moderne mijnbouwkundige voorziening moest ervoor zorgen om het verder leeglopen van de put te voorkomen. Veiligheid staat voorop en om een heruitgave van dat probleem stonden we niet te popelen.

afb. 25: Kuil Hoessels.

Onze nieuwsgierigheid was ondertussen dusdanig geprikkeld dat we besloten diezelfde avond nog de graet en de kuil verder te verkennen. Maar al vlug zag het er naar uit dat ook het resterende gedeelte van de graet een moeilijke bevalling zou worden. Want van af dan draait de graet als een neerwaartse spiraal rond de put naar beneden, de hoogte wordt

herleid tot maximum 90 cm, en door de druk van de opgevlude put is het gemetseld muurtje plaatselijk beginnen schuiven. Her en der zijn zelfs al blokken van de muur eruitgedrukt. Enfin, door deze vernauwing is de breedte van de graet vermindert tot plaatselijk 40 cm. Buik intrekken en zijwaarts afdalen luidt de verdere boodschap. Kortom een avondje berglopen in de kuil van Hoessels kost je bloed, zweet en tranen en is niet weggelegd voor mensen met een uit de hand gelopen HORECA-gezwel.

De kuil staat droog, dat op zich is al een opluchting.

Eén week later, na alles in gereedheid te hebben gebracht, moet het inventariseren gaan gebeuren. Omdat men nooit aan champignonteelt heeft gedaan ligt het ondergronds landschap er vrij ongeschonden bij. Een beetje fantasie volstaat om de tijd enkele eeuwen terug te draaien. De mergelafval die de blokbrekers achterlieten ligt nog tegen de wanden opgehoopt, zodat een smal looppad zich een weg baant naar de diverse galerijen.

Een gedeelte rechts van de graet heeft men genivelleerd om er aan ondergrondse tuinbouw te doen.

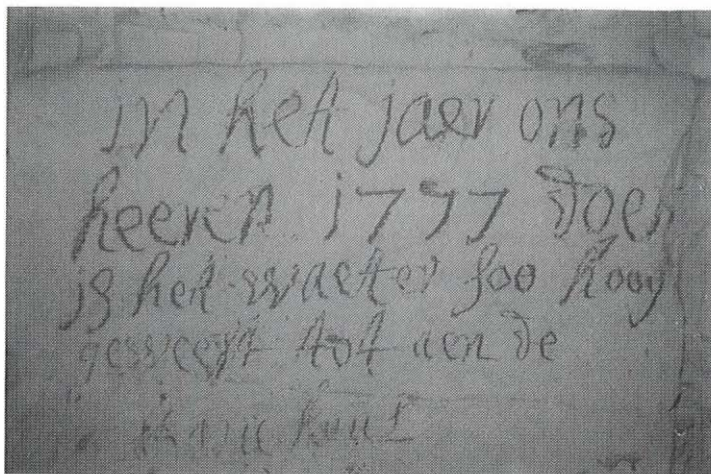
En omdat champignons, kardoen, witloof en rabarber het erg goed doen in een kuil, moet men gedacht hebben dat het met salade ook wel best zou meevallen. Maar het experiment heeft niet aan de verwachtingen voldaan. Gelukkig maar, want door deze tegenvaller heeft de rest van de groeve zijn oorspronkelijk cultuur-historisch karakter behouden.

In een doodlopende gang links van de graet heeft men tijdens de oorlog een schuilkamer gemaakt. Er werd een bakstenen muur opgetrokken om een gedeelte van de gang af te sluiten. Van de houten deur resten er na 50 jaar bevrijding alleen de metalen scharnieren.

Vele mensen, vooral familie en buurtbewoners, zochten er een veilig onderkomen. Hoessels, Jans, Willems, maar ook Hamers, Stassen, Vossen en Beusen zijn de meest voorkomende familienamen. Ook tijdens W.O. I had de kuil een functie als vluchtoord, getuige het volgend opschrift: "In de tijd van de oorlog zijn we hier moeten vluchten voor de pruisen, juist dan 14 augustus 1914". Een blok ernaast schrijft de man verder: "Afgrijselijke nacht die wij gepasseerd hebben". Ondertekend Lambert Stassen Fall-Mheer. Aan de overkant schrijft Theodoor Vossen dan weer: "In 't jaar 1914 was het hier oorlog".

Bij het informatie winnen over deze kuil deed een interessant verhaal de ronde over een priester die zich schuil hield in een nis tijdens de Franse Revolutie. In eerste instantie was er geen nis te bespeuren. Maar na wat selectiever zoekwerk trok een holte in een put naar boven onze aandacht. Al vlug werd het duidelijk dat men deze ruimte bedoelde. Een viertal meter hoger gelegen dan de andere gangen is er een nis in de zijwand van de put gekapt. Om de nis te bereiken zijn er kleine gaten trapsgewijs in de wand van de put gemaakt, doch men moet over een fikse dosis courage en lenigheid beschikken om via deze gaatjes de nis te bereiken. Maar in tijd van nood kan een mens altijd wat meer. Wij beschikten echter over een 15-delig bouw pakket dat in een mum van tijd tot ladder werd omgetoverd, om zo de nis veilig te bereiken.

De nis bestaat uit 2 korte gangetjes en is voorzien van een zitbankje, uitgekapt in de mergel. Geen opschriften, wel een I.H.S.-teken. I.H.S.-tekens die opvallend veel voorkomen in de kuil (10 stuks). Op de pilaar naast de put zien we fragmenten van oude opschriften . Men heeft deze oorspronkelijke teksten tijdens W.O. II afgekrast om nieuwe namen en initialen in te krassen. Jammer van de teksten, maar ja, onwetend zondigt men niet. Volgens bepaalde personen stond er geschreven "Hier werd de H. Mis gelezen" met als datum 1798, en "Dit is gewijde grond". Enkele meters verder staat het begin van het Onze Vader geschreven: "Mijnen Heer ende mijnen God".

afb. 26: "In het jaer ons heeren 1777 toen is het waeter soo hoog geweest tot aen de kniekuut."

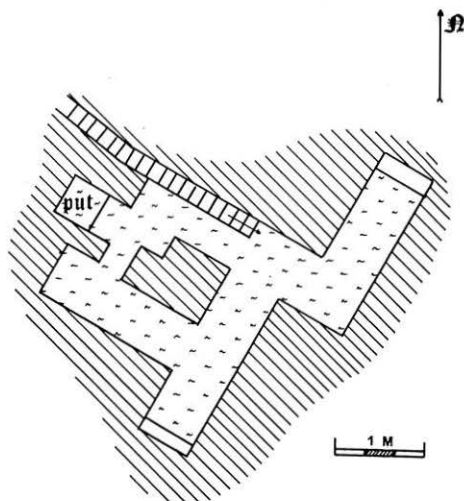
Tijdens piekperiodes komt ook hier het water de kop opsteken: een mooie markatielij van de hoogste waterstand is overal op de wand afgetekend. Je hoort wel eens verhalen over de aanleg van de autoweg Antwerpen-Luik of het graven van het Albert-kanaal, die de oorzaak zouden zijn van

het stijgend grondwater. Maar het volgend opschrift uit 1777 doet al deze theorieën wegsmelten. Boven het hoogste waterpeil op de wand staat geschreven: "In het jaer ons heeren 1777 toen is het waeter soo hoog geweest tot aen de kniekuut." Het is dus geen probleem van de laatste decenia. Achteraan in de kuil kunnen we lezen: "Dit is de kuil van Mathijs Hoessels". Wat verder nogmaals 1944 bij een tekening over de schoolgaande jeugd. Een manneke met boekentas, geflankeerd met de tekst: "Dit is Remy Vossen, de grootste studente gelijk Hubert Hamers ??". Een oude tekening van een dame in gepaste klederdracht staat er al 200 jaar. Iemand heeft zijn fantasie de vrije loop gegeven en heeft er "Madame van Loon" bij geschreven.

De kuil is mooi en vakkundig ontgonnen. Geen barst in wand of pijler en geen scheur in het plafond. Verder stoelmaten die niet afwijken van het gemiddelde. Touwen hebben treksporen achtergelaten in de wanden van de put, en een opschrift verteld ons iets over de ouderdom van de kuil : "Den 8 maart 1763 doen zijn de leste steijn opgetrocken". Al bij al, deze groeve is een monument van een kuil. Net geen 5 Michelin-sterren vanwege de erbarmelijke toestand van de graet.

9. Kuil Monard
Grotestraat 48
03.06.1993
05.01.1995

Grotestraat. Was Grottenstraat of Graetenstraat in feite geen betere naamkeuze geweest? Zeker als men weet dat 17 van de in totaal 42 graeten bij huizen in deze straat behoren. De kuil van Monard is een van de 17 locaties in de Grotestraat. De vierkantshoeve is een der grootste woningen van het dorp. Op de slotplaat van de inrijpoort staat een fraaie 1641 als jaartal, wat een verwijzing is naar de ouderdom van de uit mergelblokken opgetrokken boerderij.

afb. 27: Kuil Monard.

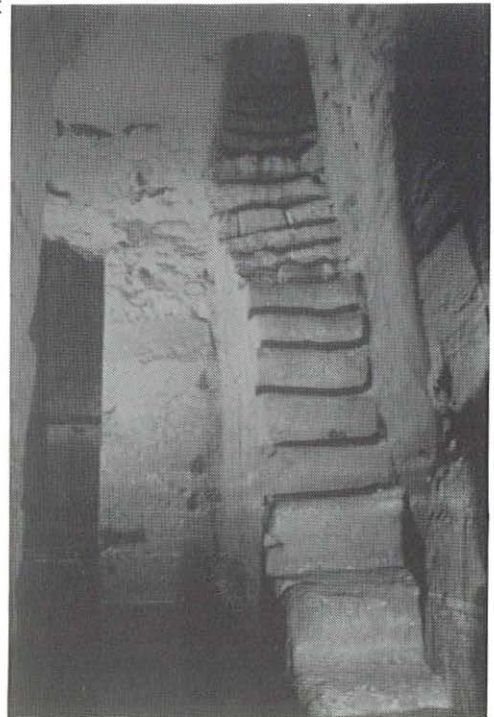
In tegenstelling tot de meeste andere graeten van Val, verkeert deze graet in perfecte staat. Ze is van beneden naar boven toe gestoken en telt 50 treden uit mergelblokken, en 1 uit silexsteen. Zoals gewoonlijk vertrekt ook hier van uit de kelder de graet richting kuil. De 2 eerste meter verlopen ietwat moeilijk vanwege het te sterke dalingspercentage, maar van af dan verloopt alles vlot. Na een haakse bocht naar links stijgt het hellingspercentage weer tot ruim boven de 45°. De graet voert dan uiteindelijk door de mergellaag tot in de kuil. Ook hier weer de wrange bijsmaak van water, zonder lieslaarzen is de kuil nog niet te betreden. Zeer opvallend zijn de hoge, smalle gangen. We noteren een gemiddelde hoogte van 4 m en een breedte van 2 m, terwijl het mergeldak een dikte van 5 m bezit. De kuil is ontgonnen beneden de eerste silexlaag (vandaar die ene trap uit silexsteen) op een diepte van 17 m onder het maaiveld, terwijl de bodem van de waterput 23 m aanduidt. Om niet in de put te tuimelen heeft men 2 kar-assen voor het gat bevestigd. Door de hogere waterstand in de put loopt het water over de putrand in de kuil en zet de

ganse zaak blank van 40 cm tot plaatselijk 80 cm hoog. Tegen de wanden tekenen zich de waterstanden van de piekperioden zich af. In het water drijven nog enkele attributen, afkomstig van een alkoolstokerij. Om de dorstige kelen van de Amerikaanse bevrijders te kunnen laven, werd bij sommige mensen het idee geboren om zelf een alkool- en distileringsbedrijf te starten. Dit was natuurlijk ten strengste verboden, omdat vadersje staat zo naar zijn accijnzen kon fluiten. Alkool stoken was een niet al te moeilijke bezigheid, maar moest in alle sereniteit gebeuren. Een kuil was daarvoor de plaats bij uitstek om deze illegale praktijk te bedrijven. In kuil Monard zijn de restanten van de stookinstallatie nog steeds aanwezig, maar ze hebben veel geleden onder de tand des tijds.

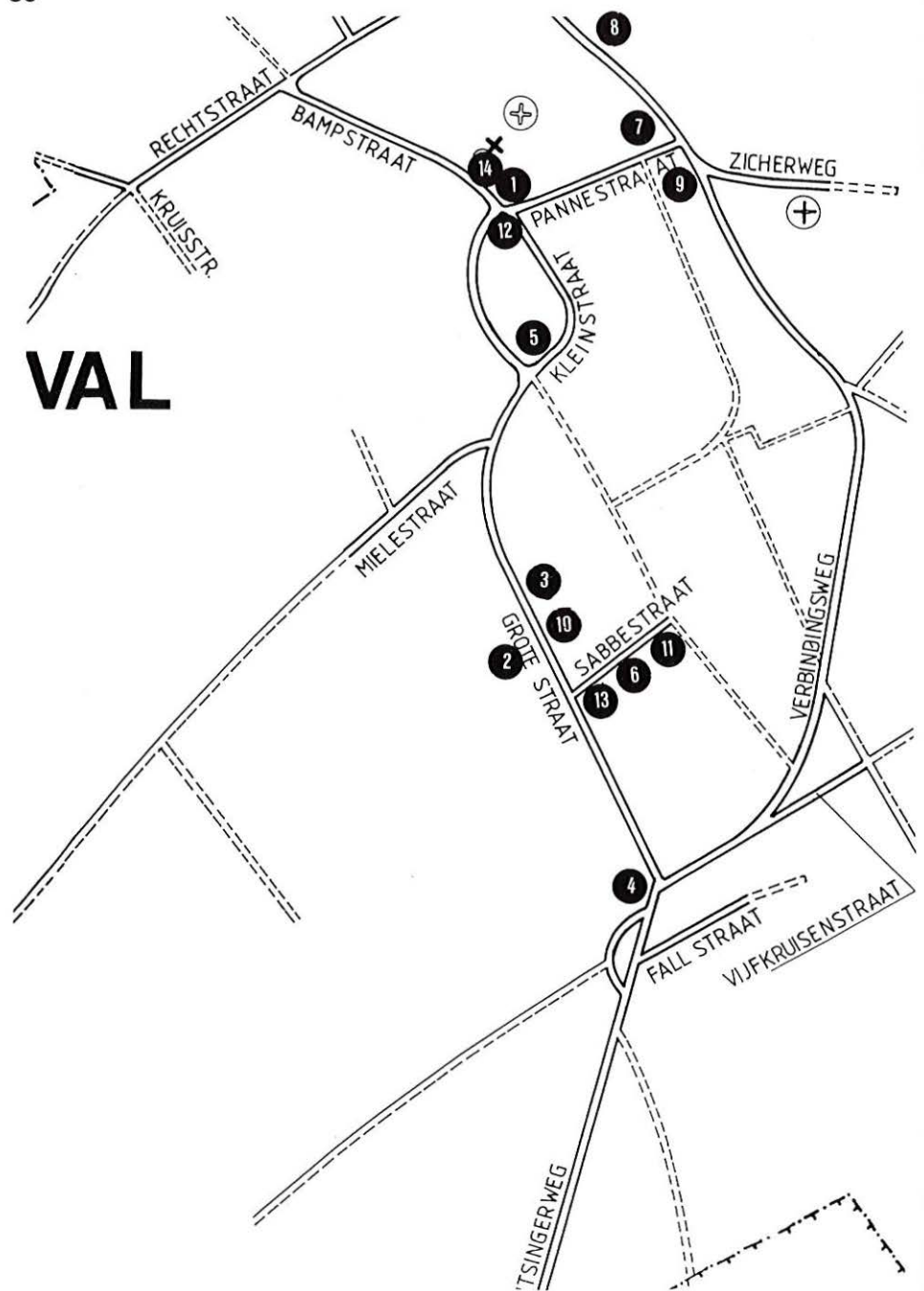
Datums en opschriften gaan terug tot 1711. Drie franstalige namen "Delchif, Vilneuf en Collignan waren er in 1722". Het hoe, waarom?! De naam Coengracht 1733 evolueerde in 133 jaar tot Coenengrachts in 1866. Het meest aanwezig is de familienaam Monard, een andere variant op deze naam is Monnard met dubbel N. Verder zien we tekeningen en inkrassingen van Duitse soldaten van zowel de 2de W.O., als de soldaat met de Duitse pinhelm uit de 1ste W.O. Door het nog steeds aanwezige water geven niet alle opschriften hun gegevens prijs. Maar als het water gestadig blijft dalen staat ook deze kuil binnen 2 jaar droog.

Laten we het over één punt eens zijn, het gaat hier wel degelijk over een privé kuil. Dit omdat allerlei verhalen en geruchten de ronde doen over "we liepen van Kleinstraat naar Millesteeg, via kuil Monard naar Sabbesteeg tot boven in Val". Dit is fantasie met losse teugels. Geen enkele aanwijzing duidt op een aaneenschakeling van verschillende kuilen. Hij die beweert van wel, neemt een loopje met de waarheid.

Eindbeoordeling : sterke, prachtige kuil met z'n combinatie van smalle, maar hoge gangen en een graet die puntgaaf in orde is. Maar de aanwezigheid van water zorgde ook hier voor een anti-climax wat sfeer betreft.

afb. 28: Graet.

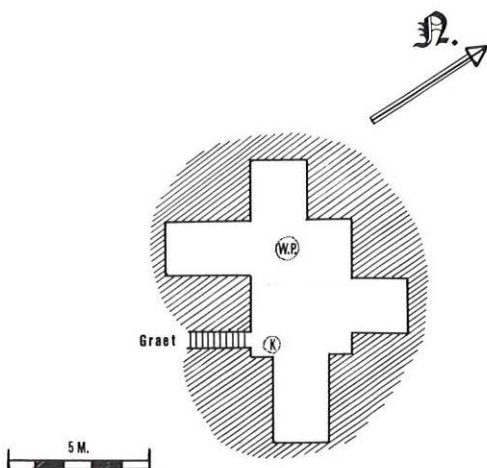
afb. 29: Ontoegankelijke kuilen.

ONTOEGANKELIJKE KUILEN

1.	Kuil Liket	Bampstraat 2
2.	Kuil Hennus	Grotestraat 28
3.	Kuil Cielen	Grotestraat 55
4.	Kuil Stassen	Grotestraat 4
5.	Kuil Willems	Kleinstraat 1
6.	Kuil Brokken	Sabbesteeg Z.N.
7.	Kuil Vanlangenhove	Verbindingsweg 14
8.	Kuil Vos	Verbindingsweg 15
9.	Kuil Jans	Verbindingsweg 16
10.	Kuil Kerkhofs	Grotestraat 53
11.	Kuil Achter in de Steeg	Sabbesteeg 10/12
12.	Kuil Vossen	Grotestraat 121
13.	Kuil Onclin M.	Grotestraat 41
14.	Kuil Kapelanij	Bampstraat 6

1. Kuil Liket Bampstraat 2

Na achtereenvolgens te Zichen, Zussen en Luik te hebben gewoond, belande het echtpaar Liket-Jackers uiteindelijk in Val-Meer. We praten dan over het begin van de jaren '40. 's Avonds na het kaartspel werd er nog over van alles en nog wat doorgepraat. Op een keer was de "kuil" het gesprek van de dag (avond).

afb. 30: Kuil Liket.

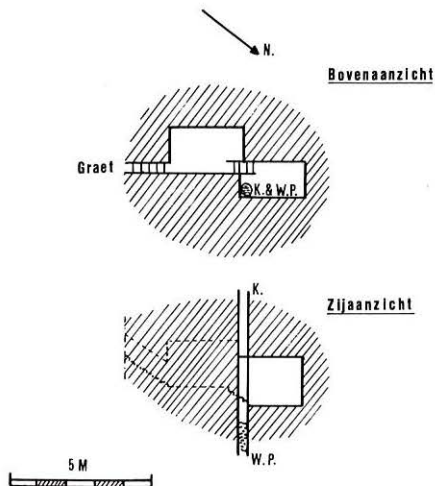
Vader Jackers beweerde aan schoonzoon Liket, dat er zich in de tuin achter het huis een kuil zou bevinden. Waar precies wist hij zelf ook niet, want hij had het van horen zeggen. Ondertussen draaide de oorlogsmachine op volle toeren. En als er een kuil onder het huis zou zijn, was een graet en put daar naartoe geen overbodige luxe. De oorspronkelijke schacht zou in vroegere tijden zijn opgevuld en men moest dus een nieuwe put steken. Na twee tervergeefse pogingen werd een

wichelroedeloper uit het Luikse erbij gehaald en de derde put die men stak was de juiste. Veertien dagen later was ook de graet klaar. Dit alles gebeurde in 1943. Vanaf toen had de kuil een vaste functie als schuilplaats tegen het toenemend oorlogsgeweld. Na de oorlog veranderde dat en werd de kuil ingericht als champignonkwekerij. Door de te kleine oppervlakte hield dit echter slechts twee jaar stand. De kuil bestond uit een centraal gedeelte met vier korte gangen. Ze was een 14-tal meter onder het maaiveld ontgonnen en de gangen waren ongeveer 2,5 meter breed en 2 meter hoog. In het centraal gedeelte stond ook een waterput. Over opschriften of data is nooit iets opgevallen. Begin jaren '50, tijdens de Mariaprocessie in mei naar de Banneux-kapel, kwam de smid Janke Liket verwittigen dat er een groot gat in zijn tuin was ontstaan. De kuil had het begeben en met dertien vrachtwagens zand werd de krater gevuld.

Dit is een uniek voorbeeld van een kuil die bijna vergeten was, weer terug in de belangstelling kwam en daarna voorgoed verdween. Zouden we deze geschiedenis niet op papier gezet hebben, dan was het bestaan van deze kuil definitief in vergetelheid zijn geraakt voor ons nageslacht.

2. Kuil Hennis Grotestraat 28

Deze kuil is sedert lange tijd ontoegankelijk. Door verbouwwerken zijn graet en schacht met puin opgevuld. Volgens informatie ter plaatse moet de kuil in het begin van de 18e eeuw ontgonnen zijn. Het was een relatief kleine kuil, bestaande uit twee verdiepingen, die men respectievelijk de onder- en de bovenkuil noemde. In de onderkuil stond een waterput die 19 meter hoger op het maaiveld bereikte.

afb. 31: Kuil Hennis.

Andere gegevens over de kuil zijn ons niet bekend. Wel wist de 85-jarige Lena ons nog een interessant verhaal te vertellen. Ten huize Hennis was eind 1700 een smidse gevestigd. Een priester die vervolgd werd door de Franse troepen hield zich schuil in de woning van de smid. (Bij naspeuringen in het archief moet de smid ene Petermans zijn geweest.) Wanneer er gevaar dreigde, sloeg de smid een bepaald ritme op het aambeeld, zodat de geestelijke wist dat hij moest gaan schuilen in de kuil. Was de Franse dreiging weer verdwenen, dan sloeg de smid weer een bepaald ritme met de hamer op het aambeeld en de priester wist dan dat de kust weer veilig was. Het is een van de weinige verhalen die door overlevering bewaard is gebleven.

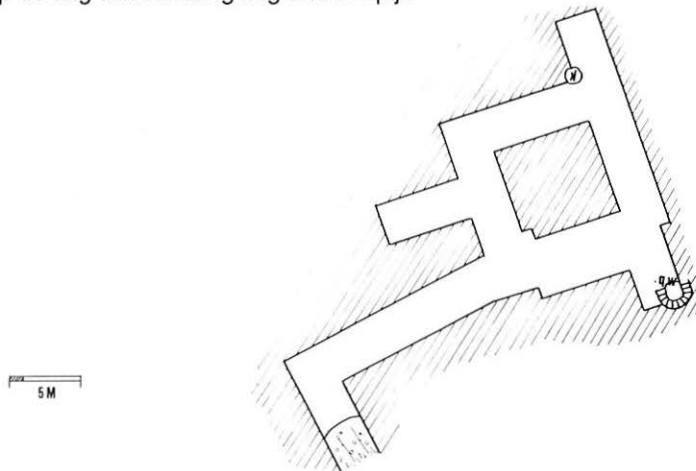
3. Kuil Cielen Grotestraat 55

Dat er een kuil zou zijn, was ons reeds bekend. Alleen de ligging van de put was nog een vraagteken. Tot in 1986 onze aandacht werd gevestigd op een plots vrijgekomen opening in een betonnen vloer. Bij nadere inspectie bleek het om desbetreffende put te gaan van kuil Cielen. De kuil stond vroeger in verbinding met de kuil van Jef van Tinus, maar bij een verzakking in 1940 werden beide kuilen van elkaar gescheiden. Een afdaling in 1986 langs de put werd niet ondernomen omdat er enerzijds bepaalde risico's aan verbonden waren en anderzijds omdat in 1986 het water op 't hoogste punt stond, zodat de kuil tot op een bepaalde hoogte onder water stond. Hadden we destijds maar de beschikking gehad over een daaltoestel, lieslaarzen en video-apparatuur, dan zou een afdaling te overwegen zijn geweest. Jammer genoeg is de put nu gevuld met glasafval.

4. Kuil Stassen Grotestraat 4

Boven aan in 't dorp ligt de kuil van Stassen. Naar ons bekend is, is dit de meest zuidelijke kuil. De huidige bewoner was op middelbare leeftijd toen de oorlog voor de deur stond. Zijn vader beval de dichtgemetselde ingang van de graet weer open te maken onder het motto: "je weet maar nooit". De graet draaide rond de waterput naar beneden en kwam op 21 meter diepte in de kuil uit. De waterspiegel stond nog eens een 10 meter lager in de waterput. Het mergeldak boven de gangen bedraagt maar liefst 9 meter. Het is duidelijk dat het hier een sterke en stabiele kuil betreft, uitermate geschikt als schuilplaats in de oorlog. Toen het krijgsgeweld ten einde was kreeg men ook hier de microbe van het champignonkweken te pakken. Samen met zijn broer begon hij aan het paddestoelen-avontuur. Doch het bleef beperkt tot een maal inzetten. Om de kuil te voorzien van de noodzakelijke verse lucht werd naarstig een tweede luchtkoker gestoken, pal naast het transpoor van de lijn

Riemst - Bitsingen (Bassenge). Toen kon dat nog, omdat de veiligheidsnormen wel even anders lagen. Toen de laatste "gallopetten" geplukt waren, besloot Mathieu om de graet, de luchtkoker en de waterput te vullen, om te voorkomen dat een van zijn kinderen erin zou vallen. Van deze opvullingen heeft de heer Stassen tot op de dag van vandaag nog steeds spijt.

afb. 32: Kuil Stassen.

5. Kuil Willems Kleinstraat 1

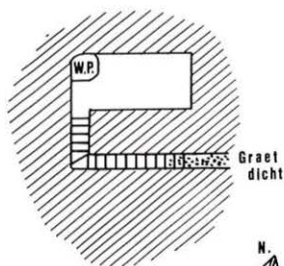
Een woning in een gebied omringd met kuilen en welke bovendien uit mergelsteen was opgetrokken, zou tot een uitzondering moeten behoren, als zich daaronder géén kuil zou bevinden.

Reden genoeg om ons licht te gaan opsteken bij de heer Willems. En al vlug bleek dat ook hier ondergrondse mergelwinning heeft

plaatsgevonden, zij het op beperkte schaal. Tot voor de oorlog was de kuil enkel toegankelijk via een put of schacht. Maar tijdens de woelige jaren '40-'45 besloot men vanuit de kuil naar boven toe een graet te steken, om op die manier eenvoudiger de schuilplaats te kunnen bereiken.

Het is een kuil met beperkte afmetingen, slechts 3,5 meter lang en 2,5 meter breed. De hoogte is ongeveer 2 meter. Ze ligt een 12-tal meter onder het maaiveld.

De schacht, waarlangs de blokken uit de kuil naar boven werden getakeld, is later uitgediept en fungeerde als waterput. Maar tijdens de verbouwing van het woonhuis in de jaren '60 werd van deze kuil gretig gebruikt gemaakt om een deel van het bouwpuin kwijt te kunnen.

afb. 33: Kuil Willems.

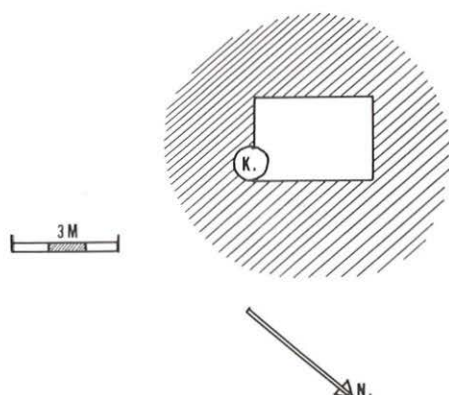
6. Kuil Brokken Sabbesteeg Z.N.

Begin jaren '70 besloot P. Brokken om een woonhuis te bouwen. Bij het uitgoaien van de kelders stootte een graafmachine op een graet. Uit angst voor een eventuele latere verzakking werd besloten om de bouw stil te leggen, zelfs te verplaatsen naar een andere locatie.

Vroeger stond er een oud mergelhuis dat bij een brand verwoest werd, de put van de kuil werd toen met puinresten gevuld. De graet werd bij de ontdekking in '70 gevuld met leem. Het zou gaan om een kleine kuil met slechts enkele gangen.

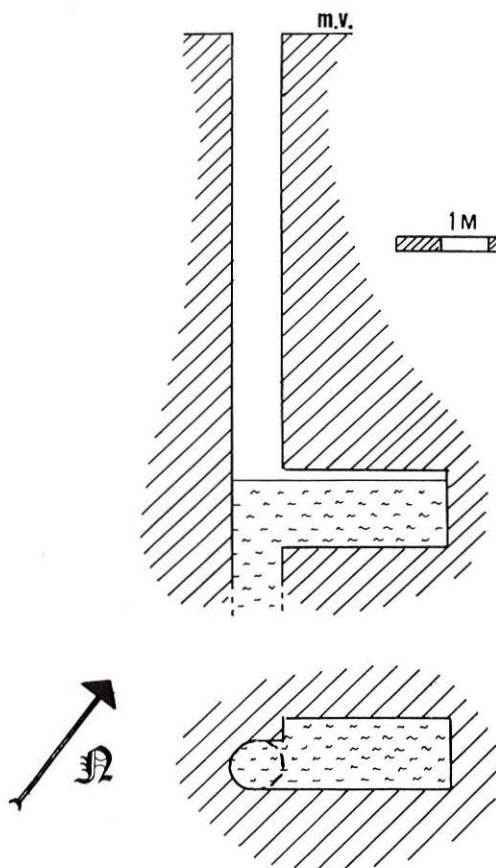
7. Kuil Vanlangenhove Verbindingsweg 14

Deze kuil, met beperkte afmeting van 2,5 bij 3,5 meter, was enkel te bereiken via een 11 meter diepe schacht of put. De kuil werd bezocht door 2 champignonkwekers, die in de jaren '40 in de kuil van Liket werkten. De kuil werd niet geschikt bevonden voor de teelt van champignons door z'n moeilijke bereikbaarheid en door de te kleine oppervlakte. Van opschriften of oude datums is hun niets opgevallen. Uiteindelijk moest de kleine werkmanswoning plaats ruimen voor een fraaie villa en zo verdween deze kuil zoals zovele andere....

afb. 34: Kuil Vanlangenhove.

8. Kuil Vos Verbindingsweg 15

afb. 35: Kuil Vos.

Bij deze kuil mogen we eigenlijk spreken van een "randgeval", wat betreft de definitie van het woord kuil.

Het woonhuis werd in 1942 gebouwd met mergelblokken uit de Roosburg te Zichen. In de daarop volgende jaren moesten er nog enkele stallingen worden gebouwd. De vorige eigenaar, Jozef Pauly, besloot om vanuit de waterput op zijn erf een poging te wagen blokken te breken. Doch het waterniveau in de put belette hem om in de ideale mergellaag het werk aan te vatten.

Wat er eigenlijk ontgonnen is, is een smalle gang van 1,5 meter breed, 1,7 meter hoog en 3,5 meter diep. Omdat de gewonnen blokken kwalitatief gesproken niet aan de eisen voldeden, werd wijselijk besloten om de Zicherse blok als bouw materiaal verder te gebruiken.

De kleine kuil kan niet worden bezocht omdat de hoogte van de waterstand een afdaling nog steeds belet en zodanig het inventariseren onmogelijk maakt.

9. Kuil Jans Verbindingsweg 16

Op de kruising van de Pannestraat en de Verbindingsweg (vroeger de Kapelstraat en de Wonckerweg) staat de winning van Gijs Jans. Hij kocht de winning midden jaren '80. Bij het zuiver maken van de kelder ontdekte hij een kleine inham in een muur. Bij navraag bleek het de ingang van een (nu opgevulde) graet te zijn. We namen contact op met de familieleden van de vroegere (overleden) eigenaars en die konden ons

het bestaan van de kuil onder de winning bevestigen. Ook wisten ze ons te vertellen dat er halverwege de jaren '30 een instorting had plaats gevonden, waarbij het "bakkes" van het hoofdgebouw werd afgescheurd. (Een "bakkes" is een oven in een bijgebouw aan de boerderij, waar vroeger het brood werd gebakken.) Na de verzakking te hebben opgevuld werd er in baksteen een nieuw bakkes gebouwd. De 10 meter diepe schacht in de tuin werd ook opgevuld. Doch de huidige eigenaar is van plan ooit de graet of de put nog eens te openen. Met deze positieve noot om te eindigen is (voorlopig) alles over deze kuil gezegd.

10. Kuil Kerkhofs Grotestraat 53

Halverwege de Grotestraat lag vroeger de winning van Kerkhofs. Een sluitsteen boven de deur met als datum 1763 verwees naar de ouderdom van de woning. De kuil onder het erf was voorzien van een graet, die omhoog draaiend in een spiraal rondom de waterput de bovengrond bereikte.

De kuil bezat slechts enkele gangen waar tijdens de oorlogsjaren druk gebruik van gemaakt werd.

Enkele jaren geleden werden de stallingen afgebroken. Graet en put werden nog een laatste maal gebruikt.... Ditmaal om een deel van het puin te bergen.

11. Kuil Achter in de Steeg Sabbesteeg 10/12

Achter in de Sabbesteeg stonden vroeger enkele werkmanswoningen aan de rechterzijde. In één van die woningen was destijds een graet die naar een kuil leidde. In de jaren '50 was er nog een kleine instorting zonder veel schade. Wellicht niet meer dan het leeglopen van een geologische orgelpijp (aardpijp).

Bij de bouw van nieuwe huizen ter plaatse werden alle tastbare of zichtbare sporen, die konden verwijzen naar het bestaan van een kuil uitgewist. Bij navraag werd er nog maar sporadisch door de oudere bevolking naar de kuil verwezen.

12. Kuil Vossen Grotestraat 121

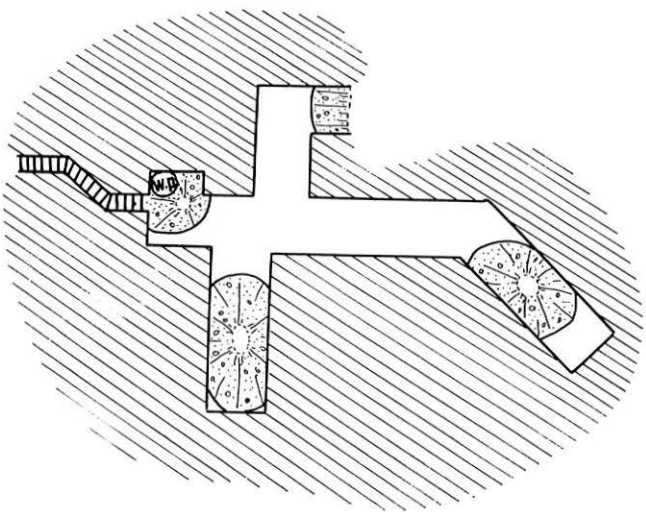
De kuil van Vossen is een van de meest noordelijk gelegen kuil van Val. Dat betekent dat de blokbrekers destijds ter plaatse over te weinig ruimte (mergel) beschikten om hoge gangen te exploiteren. Om de veiligheid maximaal te waarborgen heeft men immers een behoorlijk dik mergeldak nodig. Doch de gangen werden ter plekke meer dan 4 meter hoog uitgebrouwen, wat inhoudt dat de kuil praktisch geen mergelplafond meer over heeft.

Hetzelfde gebeurde onder de kuil 't Drieselke en op sommige andere plaatsen onder de Kleinstraat. We praten dan over een minimale dikte van het mergelplafond van 20 cm. Neem daarbij het stijgende grondwater dat tijdens piekperiodes in de jaren '60 een hoogte bereikte tot tegen het plafond. Dan is het logisch dat dit negatieve gevolgen heeft voor de stabiliteit van een kuil van dit type.

In de tweede helft van de jaren '60 was het dan ook zo ver en deden zich drie instortingen voor. Omdat de kuil zich onder de tuin en de stallen bevond, bleef de schade beperkt tot barsten en scheuren in de muren van de stallen. Deze werden meerdere malen hersteld, doch tot heden blijft de grond zakken en nieuwe scheuren (tot 10 cm.) tonen aan dat alle gevaar nog steeds niet geweken is.

Dat de groeve niet volledig veilig is moet men vroeger ook al beseft hebben, daar de bewoners in de laatste oorlog een ander kuil (kuil Keulen) verkozen als schuilplaats. Een ander argument daarvoor is het feit dat men nooit champignons erin gekweekt heeft.

De kuil, die ongeveer 13 meter onder het maaiveld ligt, is bovendien niet meer bereikbaar door een instorting, die de toegang verspert op de plaats waar de graet in de kuil uitmondt. Over oude opschriften is door de eigenaars weinig bekend, behalve dat er verschillende malen de naam Bouveroux is ingekrast. Deze familie bewoonde in de vorige eeuw de hoeve.

afb. 36: Kuil Vossen.

13. Kuil Onclin M. Grotestraat 41

De kuil bevindt zich op de hoek van de Grotestraat en de Sabbesteeg. Tot midden vorige eeuw was de hele hoek één grote winning (boerderij), die bij overlijden of verkoop gedeeld werd en later weer eens herverdeeld, zodanig, dat er zich nu 4 woningen bevinden.

Onder één woning lag oorspronkelijk de graet en op de rein of grens met het buurhuis lag de put. De kuil lag op een diepte van 20 meter, en was volgens sommige mensen niet groot in omvang. Andere personen die er nog gekweekt hebben (en die kunnen het weten), hebben het dan weer over een aanzienlijke groeve. In ieder geval, bij een verbouwing werd besloten om de put en graet te vullen. Een spijtige beslissing want nu kan men geen controle meer uitoefenen over zijn eigen ondergrond.

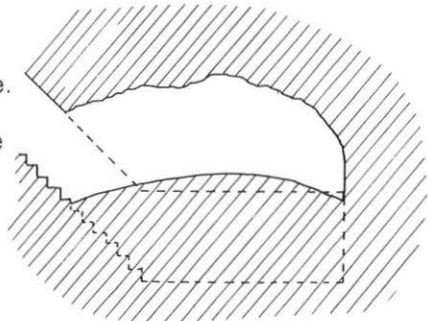
14. Kuil Kapelanij Bampstraat 6

De kuil zelf bevindt zich in feite onder de parochiezaal, maar omdat de graet in de Kapelanij uitkomt (nu bibliotheek), geven we de voorkeur aan de benaming onder de Kapelanij.

Er is veel water door de Maas gestroomd voordat we exact wisten waar de graet zich in de kelder bevond. De ingang was namelijk dichtgemetseld, maar zo vakkundig, dat het dichtgemetselde deel praktisch niet te onderscheiden was van de rest van de muren. We hadden gepraat met een tiental mensen, van oud-bewoners en burens tot de beterswetters, doch dat leidde slechts ertoe dat de zaak steeds complexer werd. Mochten we iedereen geloven dan zou er in elke wand of hoek wel een graet vertrekken en volgens sommigen was er helemaal geen graet. Tot we in contact kwamen met het "duo" Servais Nivelle en Servais Nivelle, die beiden tijdens de oorlog in de kuil gewerkt hadden. Zij konden ons de kuil heel nauwkeurig beschrijven.

Er waren slechts twee gangen, die respectievelijk een lengte hadden van plus minus 20 en 10 meter. De hoogte bedroeg 1,7 meter en de breedte werd geraamd op 2,5 meter. De gangen waren smal en langs de wanden waren blokken gestapeld met er achter mergelafval, zodat er slechts een kronkelend looppad het onderaardse landschap sierde. Champignonenteelt heeft er nooit plaatsgevonden, omdat men deze opstapelingen ("sjieters") niet kon opruimen. Waarom? ....Het zeer dunne mergeldak!

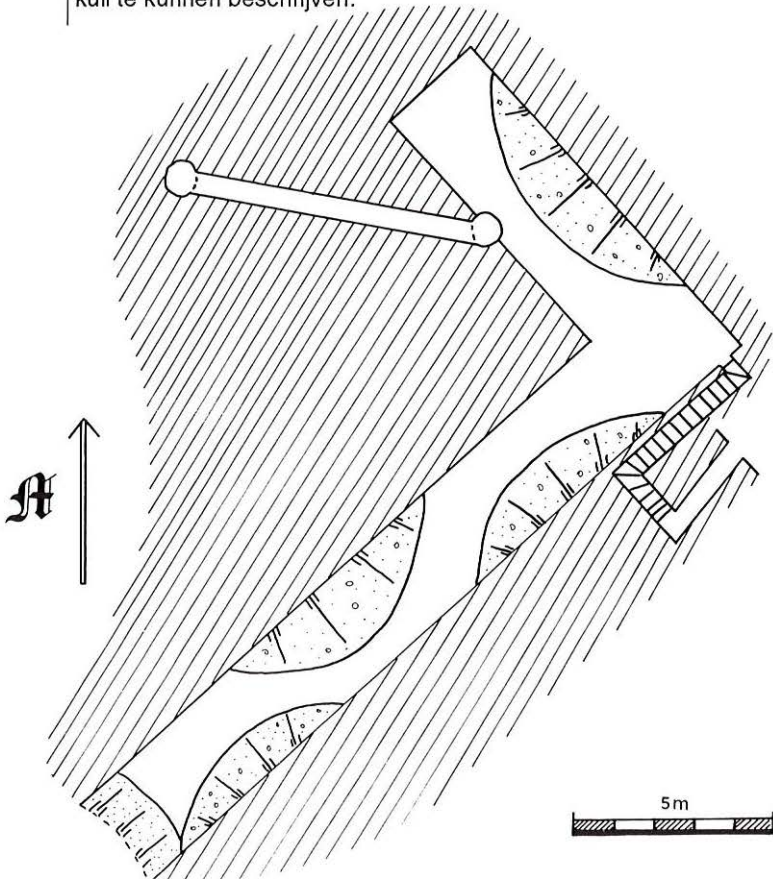
Het bovenvermeld duo Nivelle & Nivelle hadden de opdracht van pastoor Goosens gekregen om een nooduitgang te maken voor

afb. 37: Monding graet in de kuil.

het geval een bom zou vallen op de Kapelaniij en op die manier de graet geblokkeerd zou raken. De nooduitgang was een horizontale gang, ter grote van een normale graet, gegraven van de put onder het podium van de Parochiezaal naar de put in de tuin van de Pastorij. Begin jaren '50 werd er grote schoonmaak gehouden op de zolders van de Pastorij en de Kapelaniij. Meer dan 60 beelden en andere religieuze voorwerpen werden bedankt voor bewezen diensten. Samen met nog ander spul werd hiermee de put in de zaal gevuld. Toen ook werd de graet dichtgemetseld. Tijdens de prijsuitreiking van de eerste Monseigneur Kerkhofsprijs (zangkoorwedstrijd) in 1972 stortte de tunnel annex vluchtgang in.

11 november 1992 maakten we de graet open. De eerste opgevulde meter van de 3 meter lange horizontale gang van de graet werd vrij gemaakt. Dan draait de 21 treden tellende trap met 2 rechtse bochten naar beneden om dan...niet in de kuil, maar op een instorting uit te komen. Een instorting die ons helaas verder belet onze eigen indruk van de kuil te kunnen beschrijven.

afb. 38: Kuil Kapelaniij.

VERMOEDELIJKE KUILEN

1.	Kuil Biesmans	Kleinstraat 8
2.	Kuil Engels	Rechtstraat Z.N.
3.	Kuil Madame van Loon	Bampstraat Z.N.
4.	Kuil Hamers	Grotestraat 10
5.	Kuil Lenaerts	Kleinstraat 3
6.	Kuil Senden	Kapelstraat Z.N.

1. Kuil Biesmans Kleinstraat 8

In de vorige eeuw maakten de huidige woningen van Biesmans en Huls samen deel uit van een winning. Onder de boerderij zou destijds een kuil zijn geweest. Eind 1800 veroorzaakte een brand grote schade aan de boerderij. Het hele complex werd toen verdeeld of verkocht. Eind jaren '60 stonden er op deze plaats nog vier woningen, maar door verbouwingen zijn ze terug gebracht tot twee. Enkele senioren maakten ons attent op de mogelijke aanwezigheid van de kuil.

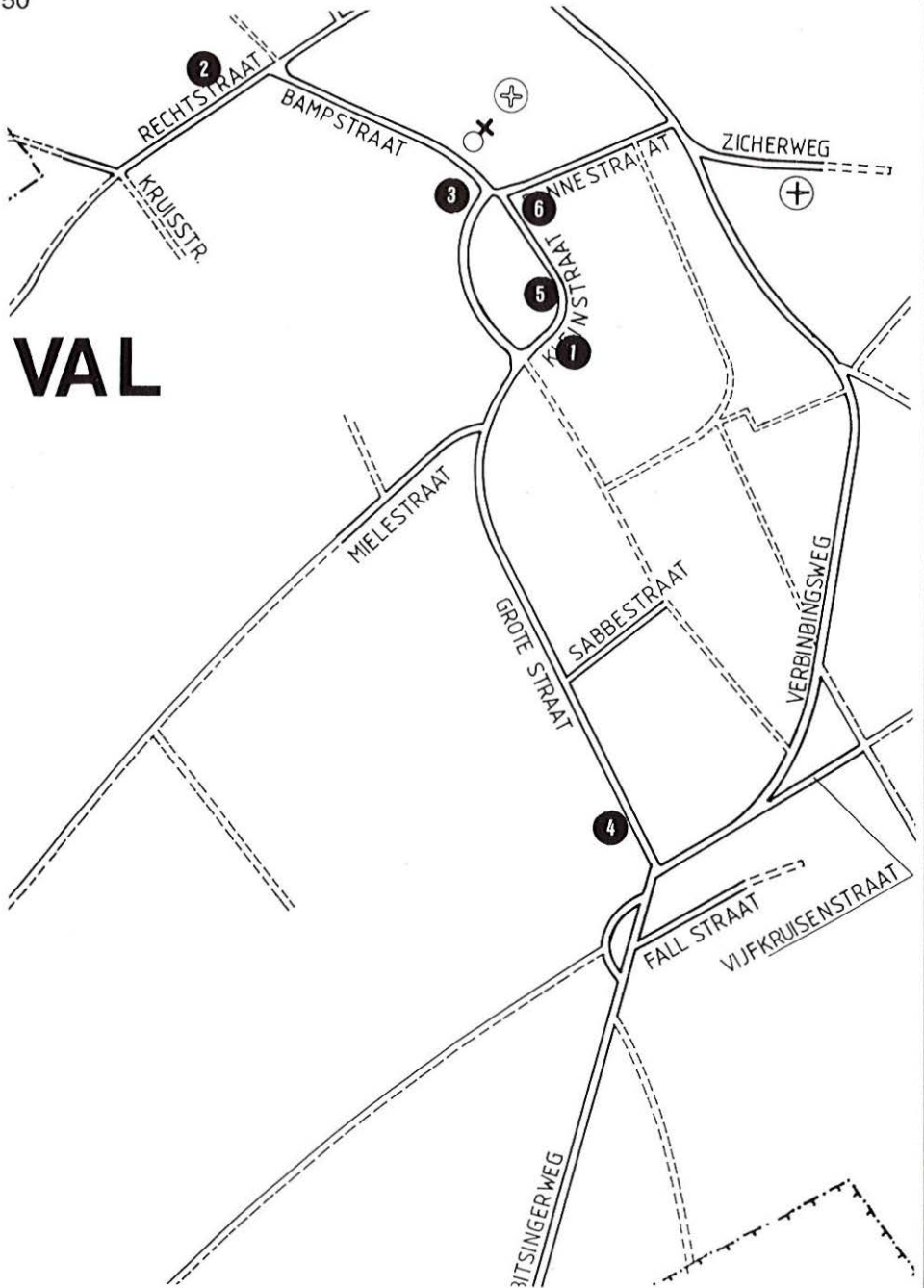
2. Kuil Engels Rechtstraat Z.N.

Bij het afbreken van de woning van Engels-Collas zakte een der rupsbanden van de graafmachine schuin naar beneden. Al vlug werd de aandacht getrokken door enkele kijklustigen. Toen de graafmachine zichzelf bevrijd had kon men een steile gang naar beneden zien. Deze sterk dalende pijp liep schuin onder de straat door.

Op bevel van de aannemer werd het gat vlug met zand gevuld, zodat verder onderzoek nu uitgesloten is. De schuine gang was versterkt met mergelblokken die in boogvorm waren gemetseld. De gang of graet liep richting waterput, die samen met de erbij behorende boerderij aan de overkant van de straat eind jaren '50 afgebroken werd. De boerderij was uit mergelstenen opgetrokken en droeg boven de poort een sluitsteen met het jaartal 1732.

3. Kuil Madame van Loon Bampstraat Z.N.

Op deze inspiratieloze geasfalteerde plek stond begin jaren '70 wellicht een der mooiste gebouwen van ons dorp, opgetrokken uit plaatselijke mergelsteen. Doch onder het motto "de bulldozer erin" moest het huis van Madame van Loon (Narcis) plaats maken voor deze parking. Sommige mensen zijn overtuigd van de aanwezigheid van een kuil. Begin deze eeuw zou er zich nog een instorting hebben voorgedaan, pal in de

afb. 39: Vermoedelijke kuilen.

straat. Doch deze verzakking kan ook met de kuil onder de Pastorij te maken hebben gehad, omdat de langste galerij van deze L-vormige kuil tot aan de straat reikte. Het is dan ook niet denkbeeldig dat de twee kuilen met elkaar in verbinding stonden.

4. Kuil Hamers Grotestraat 10

Op de tijd van enkele jaren zakten eerst 2 jonge pereboompjes weg en daarna zakte een grote kar een eind de diepte in. We noteren eind jaren '30.

Daarom heeft er altijd een vermoeden bestaan over de aanwezigheid van een kuil, maar een graet valt nergens te bespeuren. In principe is dat ook niet nodig, een put volstaat. De put die nog niet gevuld is, werd door video-kijkapparatuur onderzocht, en op een diepte van 22 meter was een grote inham in de mergelput te zien. Of deze inham links of rechts een vertakking heeft met een kuil valt moeilijk uit de beelden af te leiden.

5. Kuil Lenaerts Kleinstraat 3

Volgens de informatie die we kregen van meerdere personen zou zich daar een privékuil bevinden. Ze zou niet in verbinding hebben gestaan met het gangenstelsel onder de Kleinstraat. Het zou gaan om een zeer kleine kuil, vrij diep gelegen onder het maaiveld. Dat betekent dus een vrij stabiele kuil (B-type). Ze was te bereiken via een graet.

De eigenaar van de winning is echter nooit iets opgevallen van een toegang tot een graet en de schacht is praktisch opgevuld.

Het blijft dus tasten in het duister en om een einde te maken aan het "welles nietes" is deze kuil geklasseerd bij de vermoedelijke kuilen.

6. Kuil Senden Kapelstraat Z.N.

Op de kruising van de twee straten ligt een braakliggend stuk grond dat momenteel dienst doet als stapelplaats voor bouwmaterialen.

In de linker achterhoek van deze plaats ontdekte men een schacht.

Omdat deze niet diende als waterput zouden we kunnen concluderen dat de gevulde schacht ooit diende voor het optrekken van mergelblokken van de kuil beneden naar de oppervlakte. Tastbare sporen ervan zijn helaas niet waarneembaar. Maar het mogelijke bestaan van de kuil zou een perfecte schakel betekenen tussen de kuil Liket en het gangenstelsel onder de Kleinstraat.

Literatuurlijst:

- ★ Breuls, Ton en Huls, Berno- 1991: "De kuilen van Zichen en Zussen". SOK-Mededelingen nr. 16.
- ★ Westreenen, F.S. van- 1988: "De geschiedenis van de onderaardse kalksteengroeven; een historisch overzicht tot 1500." SOK-Mededelingen nr. 12.
- ★ Ferrariskaart- (heruitgave 1965-1974); Carte de cabinet des Pays-Bas Autrichiens, levée à l'initiative du compte de Ferraris (1771-1778), 12 dln Brussel.
- ★ Het Belang van Limburg, diverse artikelen.
- ★ Tijdschrift Limburg, 1969, no 11.
- ★ Jackers, J.: "Historische schets van Val-Meer".

Dank aan:

- * alle inwoners van Val in het algemeen en de groeven-eigenaars in het bijzonder. Zonder hun medewerking was deze inventarisatie nooit tot stand gekomen.
- * gemeente Riemst (Dienst Planning en Studie) voor het in kaart brengen van kuil 't Drieselke.
- * Ton Breuls voor het doornemen van het script.
- * iedereen die op een of andere wijze een bijdrage heeft geleverd aan het tot stand komen van dit nummer. Met name M. Beerts, B. Biesmans, T. Breuls, L. Hermans, B. Huls, I. Louwette, V. Medaerts, M. Nivelle, L. Nivelle, L. Walschot en F. Willems.

Veldwerk:

- * B. Biesmans.
- * J. Janssen.
- * I. Louwette.

Tekst:

- * J. Janssen.

Foto's:

- * J. Janssen.

Colofon

De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

Voor abonnees

f 12,50 of Bfr. 225 inclusief verzendkosten
door overmaking van f 12,50 via bijgevoegde acceptgiro of door
overmaking van Bfr. 225 op rekeningnummer 000-150 7143-54 t.n.v.
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Postbus 882
NL 6200 AW Maastricht

Losse verkoop

f 15,00 of Bfr. 275 tegen contante betaling op het redactieadres.
f 17,50 of Bfr. 320 inclusief verzendkosten uitsluitend schriftelijk te
bestellen bij:
Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap
Groenstraat 106, 6074 EL Melick
door overmaking van de kosten op postrekening
Nederland 429 85 1
België 000-1616562-57
onder vermelding van het gewenste.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts toegestaan
na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie

Samenstelling en redactie

Ton Breuls
Joep Orbons

Redactieadres

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België

For summaries in English, please contact the editor at:
Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium

